

Values and Changes of the Malay Vernacular Houses: A Case of
Tammalang Canal Community, Satun Province
คุณค่าและความเปลี่ยนแปลงเรือนพื้นถิ่นมลายู : กรณีศึกษาชุมชนริมคลองตำมะลัง
จังหวัดสตูล

Charida Pating

Department of Architecture, Faculty of Architecture, Chulalongkorn University

ชาร์ิดา ปาติง

ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Charida171994@gmail.com

Wimonrart Issarathumnoon¹

Department of Architecture, Faculty of Architecture, Chulalongkorn University

วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ²

ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

issarathumnoonw@gmail.com

Received : 2023-04-19

Revised : 2023-09-05

Accepted : 2023-09-15

¹ Associate professor, Ph.D.

² รองศาสตราจารย์. ดร.

Abstract

The study aimed to investigate the changes in Malay vernacular houses in the Tammalang Canal Community. This community is in Satun Province, which is adjacent to the southernmost border of Thailand on the Andaman Sea coast. To the west, the community connects to the northernmost areas of Malaysia, including Perlis, Kedah, Penang, and Perak. It can be considered the origin of the Malay vernacular houses on the Andaman coast. The research had three primary objectives: (1) to understand the Malay vernacular houses in terms of environment and location, architecture, and uses; (2) to identify the value and authenticity of the houses; (3) and to study the factors affecting the change of the houses to propose guidelines for conservation and rehabilitation. The research method included collecting documentary data. This data will be used as a database referring to the characteristics of Malay vernacular houses. Field data were collected through interviews and surveys, taking photographs and recordings. The research selected Malay vernacular houses aged 100 to 40 years in the amount of 4 houses, which still show their identities, as case studies. Later, the collected data was analyzed to classify the types of houses. The research conclusions included understanding values, the transformation of Malay vernacular houses, and the factors of change and adaptation in the Tammalang Canal community.

Keywords: Malay vernacular house, Thai Muslim house, Malay-Muslim community, Tammalang Canal community, conservation, value

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงเรือนพื้นถิ่นมลายู ชุมชนที่เลือกมาศึกษา คือ ชุมชนริมคลองตำมะลัง จังหวัดสตูล ซึ่งเป็นชุมชนที่ติดกับชายแดนส่วนใต้สุดของประเทศไทยฝั่งทะเลอันดามัน ด้านตะวันตกติดกับพื้นที่ทางตอนเหนือสุดของประเทศมาเลเซีย ได้แก่ ปะลิส เกดะห์ ปีนังและเปรัก นับได้ว่าเป็นต้นกำเนิดของเรือนมลายูในแถบชายฝั่งทะเลอันดามัน งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์หลัก 3 ประการประกอบด้วย (1) เพื่อทำความเข้าใจเรือนพื้นถิ่นมลายูในชุมชนริมคลองตำมะลัง ในเรื่องสภาพแวดล้อมและที่ตั้ง สถาปัตยกรรม และประโยชน์ใช้สอย (2) เพื่อระบุคุณค่าและความแท้ของเรือนพื้นถิ่นมลายู (3) ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของเรือนพื้นถิ่นมลายู เพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูเรือน วิธีวิจัยประกอบด้วย การเก็บข้อมูลภาคเอกสารเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการอ้างอิงถึงลักษณะของเรือนพื้นถิ่นมลายู และการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยวิธีการสัมภาษณ์ สัมภาษณ์ ฝังวัด บันทึกภาพ งานวิจัยนี้เลือกเรือนพื้นถิ่นมลายูที่มีอายุ 100 ปี ถึงเรือนที่มีอายุ 40 ปี จำนวน 4 หลังที่ยังแสดงถึงอัตลักษณ์ของเรือนมาเป็นกรณีศึกษา ข้อมูลที่เก็บมาได้จะถูกนำมาวิเคราะห์เพื่อจัดแบ่งประเภทของเรือน พบว่าความเข้าใจคุณค่าและการเปลี่ยนแปลงของเรือนพื้นถิ่นมลายู รวมถึงปัจจัยที่นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของพื้นที่ชุมชนริมคลองตำมะลัง

คำสำคัญ: เรือนพื้นถิ่นมลายู เรือนไทยมุสลิม ชุมชนมลายู-มุสลิม ชุมชนริมคลองตำมะลัง การอนุรักษ์ คุณค่า

บทนำ

ชุมชนริมคลองตำมะลังเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในจังหวัดสตูล ที่ติดกับชายแดนส่วนใต้สุดของประเทศไทยด้านฝั่งทะเลอันดามัน ด้านตะวันตกติดต่อกับรัฐปะลิสทางตอนเหนือสุดของประเทศมาเลเซีย การตั้งถิ่นฐานเกิดขึ้นจากการเดินเรือแลกเปลี่ยนค้าขายระหว่างสตูลกับรัฐต่าง ๆ ของประเทศมาเลเซีย ได้แก่ ปะลิส เกดะห์ ปีนังและเปรัก ในช่วงแรกของการตั้งถิ่นฐานราวปี พ.ศ. 2441 ประชากรที่อาศัยอยู่ส่วนใหญ่มีเชื้อสายมลายูและมีวิถีชีวิตกับวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับหลักปฏิบัติของศาสนาอิสลาม (Documents for organizing knowledge about mangrove forests participation promotion and development kit a hundred stories “Ao Tammalang” way of life and local wisdom, 2010) จากการสำรวจพื้นที่ศึกษาในเบื้องต้นพบประเด็นสำคัญในการอนุรักษ์ เช่น ลักษณะการวางผังชุมชน การแบ่งและการใช้สอยพื้นที่ รวมถึงลักษณะทางด้านสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่ยังคงหลงเหลืออยู่ นำมาสู่การสันนิษฐานที่ว่าชุมชนริมคลองตำมะลังมีการตั้งถิ่นฐานมาแล้วร้อยกว่าปี ในปัจจุบัน มรดกทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนริมคลองตำมะลังเกิดการเปลี่ยนแปลงและลดคุณค่าลงไป เนื่องด้วยเหตุปัจจัยหลายประการ ปัจจัยสำคัญ ประการหนึ่ง คือการได้รับความเจริญและการขยายตัวของชุมชน นอกจากนี้ยังพบว่าเรือนพื้นถิ่นมลายูดั้งเดิมจำนวนหนึ่งได้เสื่อมสภาพ ถูกทิ้งร้าง ถูกรื้อถอน หรือถูกปรับปรุงเป็นบ้านรูปแบบสมัยใหม่ นอกจากลักษณะของสถาปัตยกรรมที่เกิดการเปลี่ยนแปลงไปแล้ว วิถีชีวิตประเพณีและวัฒนธรรมรวมถึงกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ชุมชนก็เกิดการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างเห็นได้ชัด อย่างไรก็ตามชุมชนริมคลองตำมะลังยังคงรักษาอัตลักษณ์สะท้อนผ่านวิถีดั้งเดิม ตลอดจนยังแสดงให้เห็นถึงรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนตั้งแต่ยุคแรกเริ่ม

จากเหตุปัจจัยและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนริมคลองตำมะลังรวมถึงการปรับประโยชน์ใช้สอยเรือนให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและสภาพสังคม เศรษฐกิจของพื้นที่ตั้งที่ได้กล่าวมาข้างต้น การวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาประเด็นการอนุรักษ์ภูมิทัศน์ชุมชนดั้งเดิมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นกลุ่มเรือนมลายู เพื่อนำไปสู่การเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์ การฟื้นฟูและส่งเสริมพื้นที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมของชุมชน

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

วัตถุประสงค์ของการศึกษาคือเพื่อทำความเข้าใจเรื่องคุณค่าและการเปลี่ยนแปลงของเรือนพื้นถิ่นมลายูชุมชนริมคลองตำมะลังในด้านต่าง ๆ รวมถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของเรือนพื้นถิ่นมลายูและนำเสนอแนวทางการอนุรักษ์เรือนพื้นถิ่นมลายูในชุมชนริมคลองตำมะลัง

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษานี้เลือกศึกษาพื้นที่ชุมชนริมคลองตำมะลังฝั่งหมู่ที่ 3 หมู่บ้านตำมะลังใต้และบ้านกลาง ในปัจจุบันพื้นที่ดังกล่าวยังคงหลงเหลืออัตลักษณ์ของเรือนพื้นถิ่นมลายูและวิถีชีวิต ตลอดจนประเพณีวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม

ชุมชนตำมะลัง อยู่ห่างจากตัวเมือง (อำเภอเมือง) 13 กิโลเมตร ใช้เวลาในการเดินทาง 15 นาที ซึ่งมีการแบ่งอาณาเขตดังนี้

- ทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลคลองขุด ตำบลควนขัน
- ทิศใต้ ติดต่อกับทะเลอันดามัน
- ทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลคลองขุด ตำบลปยู
- ทิศตะวันตก ติดต่อกับตำบลตันหยงโป

ภาพที่ 1 พื้นที่ศึกษาวิจัย ลักษณะการแบ่งเขตภายในชุมชนริมคลองท่ามะลิ จังหวัดสตูล

ที่มา: ดัดแปลงมาจาก google map, 2565

ระเบียบวิธีวิจัย

ข้อมูลด้านเอกสาร

เอกสารจากหน่วยงานภาครัฐที่เป็นข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน หนังสือ งานวิจัย บทความวิจัย บทความวิชาการ เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน รูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นมลายูในพื้นที่อื่น ๆ ที่มีการศึกษาข้อมูลเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการอ้างอิงถึงลักษณะของเรือนพื้นถิ่นมลายูในพื้นที่ชุมชนริมคลองท่ามะลิ

ข้อมูลภาคสนาม

การเก็บข้อมูลภาคสนามจะใช้วิธีการ สัมภาษณ์ สํารวจ รั้ววัด บ้านที่กภาพ มีรายละเอียดดังนี้:

ก. สัมภาษณ์เชิงลึก เจ้าของบ้านและผู้มีความรู้ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

- 1) ความเป็นมาและการตั้งถิ่นฐาน
- 2) การวางผัง สร้างเรือนและคติความเชื่อ
- 3) การเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่และองค์ประกอบทางกายภาพของเรือน

ข. สํารวจและรั้ววัดเรือนพื้นถิ่นมลายูเพื่อศึกษาเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

- 1) รูปแบบสถาปัตยกรรม
- 2) การใช้งานของเรือน
- 3) การเสื่อมสภาพ การต่อเติมและการซ่อมแซม

ค. การวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ สํารวจและรั้ววัด

- 1) วิเคราะห์เพื่อจัดแบ่งประเภทของเรือน ตามรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและยุคสมัยการสร้างเรือนตั้งแต่ต้นแบบเดิมจนถึงการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน
- 2) วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบเชิงพื้นที่และองค์ประกอบทางกายภาพของเรือน เช่น การดูวิธีการอนุรักษ์ที่ผ่านมา การเปลี่ยนแปลงและการใช้พื้นที่ต่าง ๆ

ง. การสังเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ สํารวจและรั้ววัด

- 1) สัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อเข้าใจเรื่องการเปลี่ยนแปลงและปัจจัยที่นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงของเรือน
- 2) เข้าใจเรื่องการเปลี่ยนแปลงและปัจจัยที่องค์ประกอบเชิงพื้นที่และองค์ประกอบทางกายภาพของเรือน การเลือกใช้วัสดุและส่วนตกแต่งต่าง ๆ ตามลักษณะรูปแบบเอกลักษณ์ที่มีอยู่ในชุมชน

ทฤษฎี แนวคิด และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทบทวนทฤษฎี แนวคิด และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อทำความเข้าใจเรื่องคุณค่า การเปลี่ยนแปลงและปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของเรือนพื้นถิ่นมลายู เพื่อนำไปสู่แนวทางการศึกษาและรวบรวมข้อมูลในเรื่องประกอบด้วย ภูมิทัศน์ชุมชนเมืองดั้งเดิม สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและแนวทางการอนุรักษ์

ความหมายภูมิทัศน์ชุมชนเมือง

ในบันทึกเวียนนา ค.ศ. 2005 ได้กล่าวว่าการใช้คำว่า "ภูมิทัศน์" ในนิยาม "ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์" คือพื้นที่ชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่กับการอยู่อาศัยและการพัฒนาเชิงสังคมและการสร้างสมวัฒนธรรมในถิ่นที่ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้างที่นับรวมองค์ประกอบสำคัญ อันได้แก่ โครงสร้างและที่ว่างในบริบททางธรรมชาติและระบบนิเวศ รวมถึงแหล่งโบราณคดีและถิ่นที่อยู่อาศัยที่ล้วนมีความเชื่อมโยงไม่แบ่งขอบเขตชัดเจนทั้งในเชิง "เวลา" และ "พื้นที่" พื้นที่ประวัติศาสตร์มีความสำคัญต่อการเติบโตของเมืองและพัฒนาการของสังคมซึ่งเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัต ด้วยเหตุนี้จึงไม่ควรให้ความสำคัญเฉพาะช่วงเวลาหนึ่งแต่ควรพิจารณาพื้นที่ส่วนต่าง ๆ อย่างเป็นภาพรวมและนอกจากการพิจารณาภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ผ่านการรับรู้ในเรื่องความงามควรพิจารณาภูมิทัศน์จากการรับรู้ประชาชนผ่านองค์ประกอบ กระบวนการเติบโต และการเกิดหน้าที่ของพื้นที่อย่างต่อเนื่องด้วย (ICOMOS, 2005)

ความหมายสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

สถาปัตยกรรมเป็นหนึ่งในมรดกทางวัฒนธรรมตามความหมายขององค์การยูเนสโก กล่าวถึงการประเมินคุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในแต่ละแหล่งที่ตั้งและได้จำแนกความสำคัญด้วยปัจจัย 3 ประการ คือคุณค่าที่ตัวสถาปัตยกรรมเอง คุณค่าของการคงอยู่ในสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น คุณค่าของการคงอยู่ในสภาพแวดล้อมธรรมชาติเฉพาะท้องถิ่น (Ornsiri Panin et al., 2004)

Oliver (1997) กล่าวว่า วิชาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็น "ภาษาสถาปัตยกรรมของประชาชน" ด้วยชาติพันธุ์ภูมิภาคของท้องถิ่น ทั้งนี้ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นสถาปัตยกรรมที่ปราศจากสถาปนิก สถาปัตยกรรมในลักษณะนี้จึงมักถูกสร้างขึ้นด้วยวัสดุในท้องถิ่น โดยชาวบ้านใช้วิธีการสร้างด้วยเครื่องมือความรู้ในท้องถิ่นและด้วยวิวัฒนาการของงานช่างฝีมือที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนเกิดสถาปัตยกรรมแบบยั่งยืนที่มีความเฉพาะเจาะจงกับสถานที่และวัฒนธรรม เกิดเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมสำหรับการพักพิงอย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิตในท้องถิ่น

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสามารถเรียกได้ว่า "มรดกสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่น" ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความชื่นชอบ ความภาคภูมิใจ และได้รับการยอมรับในฐานะที่เป็นผลผลิตที่โดดเด่นทางสังคมแม้จะมีลักษณะไม่เป็นทางการ แต่ระเบียบแบบแผนโดยมรดกสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่นนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญและในขณะเดียวกันก็แสดงถึงความน่าสนใจในเรื่องความงามเป็นจุดรวมระหว่างชีวิตความเป็นอยู่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของสังคมในอดีตและวิถีชีวิตร่วมสมัย ซึ่งภูมิปัญญาด้านสถาปัตยกรรมเป็นการใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดสร้างอรรถประโยชน์ได้ (Ching, 1996)

Kriangkrai Kerdsiri (2014) ได้ให้นิยามความหมายของคำ "เรือน" หรือที่เรียกในภาษามลายูว่า "รูมอห์" ถือเป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยที่ก่อตัวขึ้นจากวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของผู้เป็นเจ้าของ เพราะฉะนั้นเรือนจึงถูกใช้เป็นเครื่องมือสำคัญต่อการศึกษาวถีชีวิตของผู้อยู่อาศัย ซึ่งอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่แวดล้อมไปด้วยความสลับซับซ้อนของปัจจัยสังคม วัฒนธรรม และบริบทแวดล้อมของสภาพแวดล้อมธรรมชาติของพื้นที่คาบสมุทรมาเลย์ที่มีภูมิอากาศที่แปรปรวน

พื้นที่คาบสมุทรภาคใต้ของไทย ซึ่งเป็นพื้นที่พรมแดนชายขอบจากการปกครองของรัฐไทยส่วนกลางพร้อมไปกับการดำรงอยู่ท่ามกลางเงื่อนไขทางภูมิรัฐศาสตร์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศมาเลเซีย ได้ทำให้ลักษณะและการแสดงออกที่เกิดขึ้นเรือนพื้นถิ่นมลายูในพื้นที่ดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนถึงความเปลี่ยนแปลงอันเกิดขึ้นจากการปะทะสังสรรค์จากอิทธิพลแวดล้อมในหลายมิติ ดังนั้นเรือนพื้นถิ่นมลายูจึงเป็นสถาปัตยกรรมตัวแทนที่สะท้อนมรดกของการสร้างสรรค์ระหว่างอารยธรรมในศาสนาอิสลามและสิ่งค้ำงที่หลงเหลืออยู่ของอารยธรรมอื่น ๆ ถูกแสดงออกผ่านระเบียบและวิธีการก่อสร้าง ซึ่งยังส่งผ่านทักษะเชิงช่าง ตลอดจนประเพณีการปลูกสร้างเรือนซึ่งส่งเสริมการพิจารณาเรือนที่อยู่อาศัยในฐานะของผลผลิตทางวัฒนธรรมบนเงื่อนไขของความแตกต่างหลากหลายตามบริบทแวดล้อมของพื้นที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชน ลักษณะของการประกอบอาชีพหลัก คติ ความเชื่อ อิทธิพลจากศาสนา ฯลฯ

องค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงคุณลักษณะของพื้นที่

กฎบัตรและหลักการสากลระบุแนวคิดที่ว่า ไม่สามารถแยกพิจารณามรดกทางสถาปัตยกรรมเฉพาะตัวอาคารหนึ่งหลังหรือกลุ่มอาคารกลุ่มหนึ่งออกจากพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์ได้ เนื่องจากพัฒนาการทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง รวมถึงแนวคิดที่ว่าไม่ควรแยกส่วนสำคัญของพื้นที่ออกจากบริบทใหญ่ ควรมองภาพมรดกวัฒนธรรมกว้างไปกว่ามรดกที่เป็นรูปธรรมและมีขอบเขตตายตัว ควรให้ความสำคัญกับบริบทและส่วนประกอบแวดล้อมที่กว้างออกไปจากตัวแหล่งมรดกวัฒนธรรมทั้งในด้านสังคมเศรษฐกิจ วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (ICOMOS, 2007)

นอกจากนี้ มีการระบุให้พิจารณาถึงความเชื่อมโยงกันระหว่างมรดกวัฒนธรรมในลักษณะกายภาพและนามธรรม โดยมองว่ามรดกในลักษณะกายภาพมีจุดเริ่มต้นมาจากมรดกในลักษณะนามธรรมและมรดกในลักษณะนามธรรมช่วยให้คุณค่าของแหล่งมรดกดำรงคงอยู่ (UNESCO et al., 2009; ICOMOS, 2002) จากแนวคิดข้างต้น องค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงคุณลักษณะของพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์จึงประกอบด้วย

องค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ หรือองค์ประกอบทางกายภาพ พิจารณาพื้นที่ประวัติศาสตร์แบบเป็นองค์รวมในลักษณะของเนื้อเมืองหรือโครงสร้างทางกายภาพ อันประกอบขึ้นจากตัวอาคาร พื้นที่และสภาพแวดล้อม

องค์ประกอบที่จับต้องไม่ได้ หรือองค์ประกอบในลักษณะนามธรรม พิจารณาองค์ประกอบที่จับต้องไม่ได้ที่ปรากฏในรูปของพัฒนาการทางสังคม การใช้สอยหรือหน้าที่ของพื้นที่ ความเป็นชุมชน ลักษณะทางวัฒนธรรม แบบแผนปฏิบัติและประเพณีองค์ความรู้ พิธีกรรมและมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ที่ช่วยก่อรูปที่ว่าง (ICOMOS, 2005) การผลิตแบบดั้งเดิมวิถีการดำรงชีวิต รวมถึงศาสนาและความเชื่อ (ICOMOS, 2002) องค์ประกอบในลักษณะนามธรรมนี้เอื้อให้เกิดอัตลักษณ์คุณค่าและความเป็นของแท้ให้กับพื้นที่ (ICOMOS, 2011)

คุณค่าความเป็นของแท้และปัจจัยการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ชุมชน

มีผู้ศึกษาคุณค่าความเป็นของแท้และปัจจัยการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับภูมิทัศน์ชุมชนเมืองดั้งเดิมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไว้หลายแง่มุม โดยภาพรวมนั้นหมายถึงพื้นที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติโดยใช้หลักความคิด คติความเชื่อรวมถึงอิทธิพลต่าง ๆ ในพื้นที่ จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า ภูมิทัศน์ชุมชนเมืองดั้งเดิมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีปัจจัยการเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องสำคัญส่งผลทำให้ภูมิทัศน์ชุมชนเมืองดั้งเดิมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นยังไม่แข็งแรง จึงต้องทำการศึกษาและหาวิธีการเพื่อที่จะนำไปสู่วิธีการแก้ปัญหาอย่างชาญฉลาดและเหมาะสม

การอนุรักษ์เป็นการดำเนินงานหรือการจัดการอย่างมีกระบวนการและขั้นตอนที่เหมาะสม โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะดำรงรักษาคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมกฎบัตรและหลักการต่าง ๆ ระบุถึงการพิจารณา "คุณค่าความสำคัญทางวัฒนธรรม" ที่ครอบคลุมคุณค่าทุกด้าน ทั้งคุณค่าด้านความงาม ด้านประวัติศาสตร์ ด้านวิทยาศาสตร์ ด้านสังคม หรือด้านจิตวิญญาณ โดยไม่เน้นคุณค่าด้านใดด้านหนึ่งจนคุณค่าด้านอื่นถูกลดทอน ตลอดจนให้ความสำคัญกับระดับของคุณค่าซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่จะนำมาสู่การกำหนดวิธีการอนุรักษ์ (ICOMOS, 1999; UNESCO et al., 2009)

นอกจากนี้องค์ประกอบอื่น ๆ ที่ควรนำมาพิจารณาประกอบด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองหรือพื้นที่เมืองกับสภาพแวดล้อมโดยรอบ หน้าที่ใช้สอย ประเพณีทางวัฒนธรรม เทคนิควิธีการดั้งเดิมองค์ประกอบที่แสดงถึง "อัตลักษณ์ของสถานที่" และ "จิตวิญญาณของสถานที่" (ICOMOS, 2011) อย่างไรก็ตามในการรักษาบูรณภาพของแหล่งมรดก ควรคำนึงถึงความเป็นของแท้โดยไม่ควรสร้างแหล่งมรดกที่ไม่มีอยู่แล้วกลับขึ้นมาอีก รวมถึงควรแยกองค์ประกอบของแหล่งที่ได้รับบูรณะออกจากของดั้งเดิม (ICOMOS, 2002) ลักษณะเฉพาะของภูมิทัศน์ชุมชนที่ควรนำมาพิจารณาให้เกิดคุณค่าประกอบด้วยลักษณะทางกายภาพของการตั้งถิ่นฐาน อันได้แก่ ลักษณะกลุ่มเรือน ช่วงเวลาที่มีการตั้งถิ่นฐานซึ่งทำให้เกิดองค์ประกอบทางกายภาพที่ต่างยุคสมัยกันมาอยู่ร่วมกันกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนและสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชุมชน หากพิจารณากลุ่มเรือนพื้นถิ่นมลายูองค์ประกอบทางกายภาพที่สำคัญ คือการได้รับอิทธิพลของโครงสร้างชุมชนที่ยังคงปรากฏอยู่ในลักษณะของการวางตัวของกลุ่มเรือนที่มีความสัมพันธ์กับเส้นทางและบริบท ซึ่งลักษณะของโครงสร้างชุมชนมักจะเป็นบริเวณใกล้ทางสัญจรในอดีต (path) อันได้แก่ เส้นทางน้ำ ถนน ตรอก ซอย ทางเดิน และมีพื้นที่ศูนย์รวมรองรับกิจกรรมต่าง ๆ (node) รูปแบบสถาปัตยกรรมสามารถระบุยุคสมัยแห่งการก่อกำเนิดและลักษณะสำคัญชุมชนเก่า เช่น อาคารเรือนพื้นถิ่น แม้ว่าลักษณะทางสถาปัตยกรรมดังกล่าวจะมีการปรับเปลี่ยน ซ่อมแซม หรือมีลักษณะสถาปัตยกรรมที่ต่างยุคสมัยกันแต่ยังคงสะท้อนให้เห็นลักษณะโดดเด่นทางสถาปัตยกรรมดั้งเดิมคงไว้ นอกจากนี้องค์ประกอบทางกายภาพแล้วคุณค่าของมรดกทาง

วัฒนธรรมในลักษณะเรือนพื้นถิ่นยังคงควรได้รับการพิจารณาจากองค์ประกอบที่ไม่ใช่กายภาพ ซึ่งเป็นตัวสะท้อนให้เห็นถึงความต่อเนื่องของกิจกรรมและการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะ (Pinrat Kanchanathiti, 2009)

คุณค่าความเป็นของแท้และปัจจัยการเปลี่ยนแปลงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทเรือนมลายู

การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นทำให้เข้าถึงสภาพของสังคมชัดเจนขึ้น ทั้งนี้ เนื่องจากรูปทรงของอาคารจะเป็นตัวสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมประชานิยม (popular culture) ที่แฝงอยู่ในรูปทรงและแผนผังของเรือน ทั้งยังถือว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นสิ่งที่ได้รับการสร้างสรรค์อย่างหนึ่งของกลุ่มมนุษยชาติผ่านหลักความคิด คติความเชื่อและอิทธิพลจากศาสนาในแต่ละภูมิภาคจากคุณลักษณะของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสามารถสรุปให้เห็นถึงแนวคิดในการระบุคุณค่า ความเป็นของแท้และปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จากการรวบรวมข้อมูลมีผู้ศึกษาแนวคิดไว้หลากหลายแง่มุม โดยภาพรวมนั้นองค์ประกอบทางกายภาพและองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่ควรได้รับการนำมาพิจารณาประกอบด้วย โครงสร้างของชุมชน สถาปัตยกรรม ภูมิทัศน์ และมุมมอง เป็นต้น ทั้งนี้ ควรพิจารณาองค์ประกอบที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทของการตั้งถิ่นฐานและพิจารณาลักษณะทางกายภาพที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในบริบทแวดล้อม

ความสำคัญของการอนุรักษ์

การอนุรักษ์ คือการดูแลรักษาปรับปรุงป้องกันอาคารและบริเวณใกล้เคียง โดยส่วนใหญ่เป็นอาคารที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมหรือคุณค่าทางประวัติศาสตร์ซึ่งอาจมีขอบเขตเป็นเมืองขนาดเล็กหรือเป็นส่วนหนึ่งของเมือง เช่น ถนน ตลาด กลุ่มอาคาร ย่านการค้า เป็นต้น ซึ่งควรมีการแทรกแซงสิ่งที่ต้องการอนุรักษ์ให้น้อยที่สุดและไม่ควรส่งผลเสียต่อการอนุรักษ์ในอนาคต รวมถึงลักษณะทางกายภาพอันประกอบด้วย สิ่งแวดล้อมที่อยู่โดยรอบสถาปัตยกรรมที่สร้างความโดดเด่นให้กับอาคารหรือบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานตามลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมของแต่ละพื้นที่ซึ่งจะต้องมีแนวทางการอนุรักษ์ที่ครอบคลุมพื้นที่ทั้งบริเวณนอกเหนือจากลักษณะทางกายภาพควรคำนึงถึงความเคารพต่อความเป็นธรรมชาติของเมืองและความเป็นย่านทางประวัติศาสตร์จากความหมายของการอนุรักษ์ที่กล่าวมานั้น การอนุรักษ์อาคารที่มีคุณค่าควรทำการอนุรักษ์ทั้งทางด้านกายภาพ เอกลักษณ์และบริบทสภาพแวดล้อมโดยรอบของพื้นที่ที่สอดคล้องไปกับการดำรงชีวิตของผู้คน แม้ว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องแต่การอนุรักษ์จะเป็นการรักษาสภาพภูมิทัศน์ อาคารหรือกลุ่มอาคารที่ทรงคุณค่าในอดีตให้คงอยู่และเกิดประโยชน์ต่อปัจจุบันอย่างยั่งยืน

หลักการในการอนุรักษ์

ในมุมมองของกฎบัตรและหลักการสากลที่ได้รับการเลือกมาพิจารณา พื้นที่เมืองประวัติศาสตร์ได้รับการขยายขอบเขตให้ครอบคลุมบริบททางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ด้วยเหตุนี้หลักการและวัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์ในการที่จะรักษาคุณค่าและความเป็นของแท้ของมรดกวัฒนธรรมเมืองจำเป็นต้องคำนึงถึงประเด็นต่าง ๆ อย่างรอบด้าน ดังนี้

การเลือกวิธีการอนุรักษ์และการจัดการที่เหมาะสม เพื่อรักษาคุณค่าและความเป็นของแท้ของมรดกวัฒนธรรมในทุกมิติ การอนุรักษ์ควรได้รับการจัดทำด้วยวิธีการที่ถูกต้องและเหมาะสม โดยหลีกเลี่ยงการยึดมั่นเพียงแนวทางใดทางหนึ่งโดยปราศจากความยืดหยุ่น เพื่อรักษาคุณค่าและความเป็นของแท้ของมรดกในทุกมิติ (ICOMOS 1987, 1999) การยอมรับความเปลี่ยนแปลงอันนำมาสู่การดำเนินงานเพื่อการพัฒนาสร้างคุณค่าและมูลค่าให้แก่พื้นที่ รวมถึงเอื้อให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดี จากการพิจารณาว่าพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์เป็น "พื้นที่ที่มีชีวิต" การอนุรักษ์จึงได้รับการดำเนินงานตามแนวคิดการยอมรับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในเรื่องการใช้สอย โครงสร้างทางสังคม การเมืองและการพัฒนาทางเศรษฐกิจแล้วจึงนำมาสู่แนวคิดในการพัฒนาพื้นที่ การสร้างคุณค่าและมูลค่าให้แก่พื้นที่เพื่อสนองต่อประโยชน์ในปัจจุบันรวมถึงการเอื้อให้เกิดคุณภาพชีวิตแก่ประชาชนเกิดการดำเนินงานกับสถาปัตยกรรมและพื้นที่ที่รวมถึงการก่อสร้าง การต่อเติม และการปรับการใช้สอยอาคารและพื้นที่ดังกล่าว "contemporary architecture" ในบันทึกเวียนนา ค.ศ. 2005 (ICOMOS, 2005) การกำหนดเป้าหมายที่ครอบคลุมมิติทางเศรษฐกิจ สังคม - วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม การดำเนินงานที่นำไปสู่ความยั่งยืน จากการ

ยอมรับความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์ที่นำมาสู่แนวคิดในการพัฒนาเพื่อสร้างมูลค่าให้แก่พื้นที่แล้ว การอนุรักษ์จึงได้รับการขยายเป้าหมายออกไป เช่น การใช้แหล่งมรดกเพื่อการท่องเที่ยว การนำมรดกวัฒนธรรมมาใช้ในการแปลความหมายและการนำเสนอมรดกวัฒนธรรม ที่เอื้อให้สาธารณชนเข้าใจในแหล่งมรดก ตลอดจนแนวทางการดำเนินงานอนุรักษ์ให้ผสมผสานเข้ากับการพัฒนาที่ยั่งยืน (ICOMOS, 2007; UNESCO et al., 2009)

ขอบเขตของกระบวนการอนุรักษ์

พื้นที่ที่มีคุณค่าต่อการอนุรักษ์ทางประวัติศาสตร์หลายพื้นที่อาจมีขอบเขตของพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ที่ชัดเจน เช่น แนวแม่น้ำ แนวกำแพงเมือง คูเมือง เป็นต้น แต่บางพื้นที่อาจไม่มีขอบเขตเมืองที่ชัดเจน การกำหนดขอบเขตพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ให้ชัดเจนเพื่อเป็นประโยชน์ในการบำรุงรักษา การบริหาร การควบคุม การอนุรักษ์และการนำพื้นที่กลับมาใช้ประโยชน์ โดยต้องอาศัยลักษณะทางกายภาพประกอบกับปัจจัยด้านอื่น ๆ เช่น ปัจจัยทางธรรมชาติ ปัจจัยทางประวัติศาสตร์ ปัจจัยทางการเมือง ปัจจัยทางวัฒนธรรม ปัจจัยทางเศรษฐกิจ เป็นต้น (Catanese & Snyder, 1979)

ในกระบวนการอนุรักษ์ควรเริ่มต้นจากการกำหนดขอบเขตของพื้นที่ที่จะทำการอนุรักษ์ซึ่งเป็นการกำหนดบริเวณที่จะดำเนินการอนุรักษ์ตามแผน โดยบริเวณดังกล่าวอาจจะมีได้ครอบคลุมพื้นที่ของชุมชนทั้งหมดแต่อาจกำหนดเฉพาะบริเวณและอาจมีการขยายพื้นที่เพิ่มเติมได้ในอนาคตหลังจากการกำหนดขอบเขตบริเวณที่จะดำเนินการอนุรักษ์แล้ว ขั้นตอนสำคัญ 2 ขั้นตอน ที่จะต้องดำเนินการคือ (1) ขั้นตอนการระบุ และ (2) ขั้นตอนการเลือกวิธีการอนุรักษ์

ภูมิทัศน์ แบบแผนการวางผังชุมชน องค์ประกอบที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นชุมชนริมคลองตำมะลัง

จากลักษณะทางภูมิศาสตร์และความอุดมสมบูรณ์ของบริเวณชุมชนริมคลองตำมะลัง ส่งผลให้มีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในพื้นที่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2445 จนถึงปัจจุบันปี พ.ศ. 2566 ชุมชนริมคลองตำมะลังยังคงอัตลักษณ์เฉพาะที่สะท้อนผ่านวิถีดั้งเดิมตั้งแต่อดีต เป็นชุมชนที่ยังแสดงให้เห็นถึงรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2445 การดำรงชีวิตประจำวันของชาวประมงอยู่ร่วมกับสภาพแวดล้อม ได้แก่ ผังชุมชนที่มีสยิดเป็นศูนย์กลางการขยายตัวของชุมชนโดยมีกลุ่มเรือนล้อมรอบลานหน้ามัสยิดเก่า เป็นแบบใยแมงมุม ลักษณะเด่นประการหนึ่งของผังชุมชน คือการเป็นผังที่มีรูปแบบและกฎเกณฑ์ที่ไม่ตายตัววันก มีการวางทิศทางที่สัมพันธ์กับกบิลัด (ทิศตะวันตกเป็นทิศความเชื่อของชาวอิสลาม) โดยพื้นฐานแล้วการปลูกสร้างบ้านเรือนจะกระจายอยู่ล้อมรอบหมู่บ้านโดยมีศูนย์กลาง คืออาคารทางศาสนาซึ่งถือเป็นศูนย์กลางชุมชน โดยแต่ละเรือนจะประกอบอาชีพประมงและค้าขายแสดงฐานะทางสังคม ในอดีตชุมชนนี้มีการทำนาภายในชุมชนทำให้ชุมชนมีการวางผังเรือนที่แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างได้อย่างชัดเจนมีการเชื่อมต่อกับผังบริเวณแต่ละเรือนเป็นระบบโครงข่ายสามารถเดินไปมาหาสู่กัน

ภาพที่ 2 แสดงจุดศูนย์กลางของชุมชนคือมัสยิดในสมัยอดีต
ที่มา: ผู้วิจัย, 2565

เรือนพื้นถิ่นมลายูชุมชนริมคลองตำมะลังจะไม่มีฝ้าเพดาน แต่นิยมทำช่องลมไว้ได้จั่วจะใช้บันไดพาดขึ้นบ้านทันทีจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านพบว่าเป็นข้อห้ามตั้งแต่โบราณว่าเรือนเจ้านายระดับสูงเท่านั้นที่มีระเบียงหรือเฉลียง เรือนชาวบ้านธรรมดาจะต้องไม่เลียนแบบเรือนเจ้านาย แต่ปัจจุบันเรือนเหล่านี้มีการต่อเติมเพิ่มเฉลียงชั้นคลุมบันได เพื่อป้องกันฝนสาดและสะดวกในการใช้สอย ตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมามีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและกิจกรรม รวมถึงการประกอบอาชีพของผู้อยู่อาศัย บางส่วนยังคงเป็นการทำมาหากินโดยอาศัยการทำการค้าขายและประมงแบบดั้งเดิม ในขณะที่บางส่วนก็มีการปรับเปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้วิถีชีวิตของผู้อยู่อาศัยเปลี่ยนไป นอกจากนี้ยังมีการปรับประโยชน์ใช้สอยลักษณะของเรือนพื้นถิ่นมลายูจำนวนหนึ่ง เพื่อปรับให้เข้ากับสภาพแวดล้อม - สภาพสังคมเศรษฐกิจของพื้นที่ชุมชนริมคลองตำมะลัง

ทัศนียภาพชุมชน

การปลูกสร้างเรือนพื้นถิ่นมลายูวางตัวไปตามริมคลองตำมะลังและการใช้พื้นที่เพื่อให้เกิดประโยชน์ ชุมชนริมคลองตำมะลังเป็นชุมชนเล็ก ๆ ยังไม่ค่อยเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยว เป็นชุมชนที่ยังคงหลงเหลืออัตลักษณ์ชุมชนไว้อย่างดั้งเดิม ชุมชนตำมะลังมีสภาพบริบทโดยรอบที่ล้อมรอบด้วยน้ำทะเล มีพื้นที่ของน้ำและพื้นดิน ตัดกับเส้นขอบฟ้าที่ทำให้ชุมชนริมคลองตำมะลังดูมีเสน่ห์น่าสนใจ นอกจากนี้ชุมชนริมคลองตำมะลังมีลักษณะการทำกิจกรรมผ่านวิถีชีวิต ทำให้มีความเป็นเอกลักษณ์ที่ต่างกันของแต่ละเรือนขึ้นอยู่กับเจ้าของเรือนออกแบบ ซึ่งเรือนพื้นถิ่นมักมีลักษณะการเกาะกลุ่มกันของเครือญาติ กระจายตัวตามการประกอบอาชีพและการสัญจร อนาคตจะมีการสร้างสะพานข้ามคลอง ทำให้ทัศนียภาพของบริบทชุมชนถูกปรับเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตที่กำลังจะเกิดขึ้นเมื่อมีความเจริญเข้ามาแทนที่

ภาพที่ 3 ภูมิทัศน์กลุ่มเรือนพื้นถิ่นมลายูแบบชาวประมง (การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในชุมชนจะวางเรียงกันกระจายตามแนวริมคลอง)
ที่มา: ผู้วิจัย, 2565

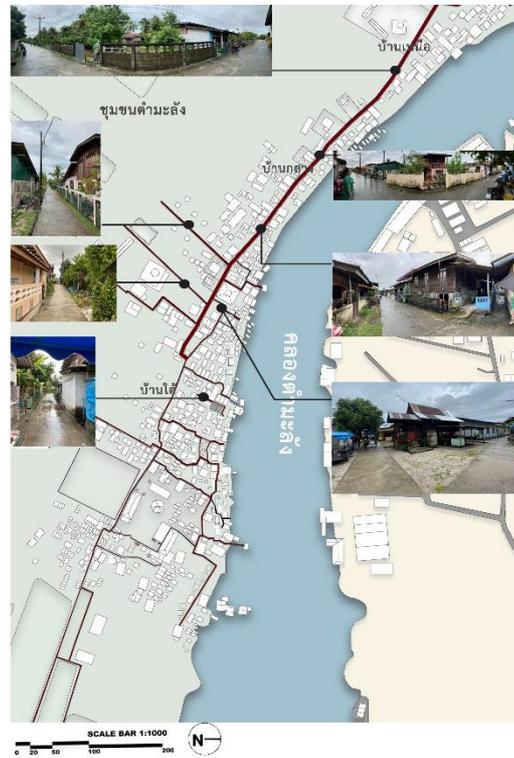
ภาพที่ 4 ภูมิทัศน์ภายในชุมชน (พื้นที่ที่เคยเป็นพื้นที่เกษตรกรรม การทำนาในสมัยอดีต)
ที่มา: ผู้วิจัย, 2565

การสัญจรภายในชุมชน

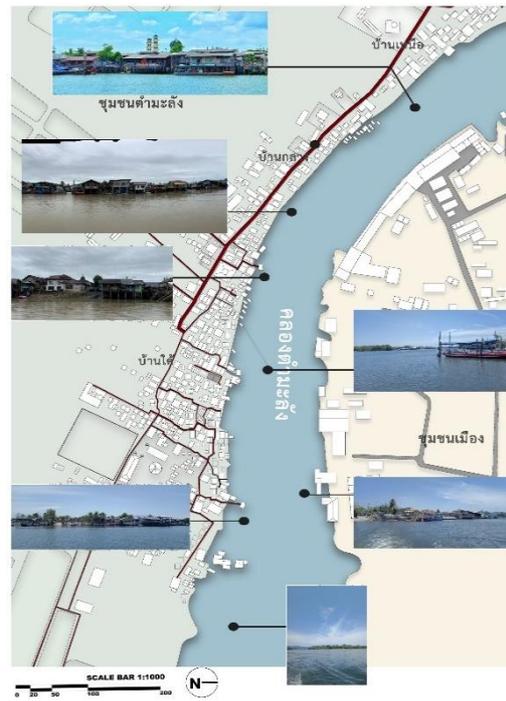
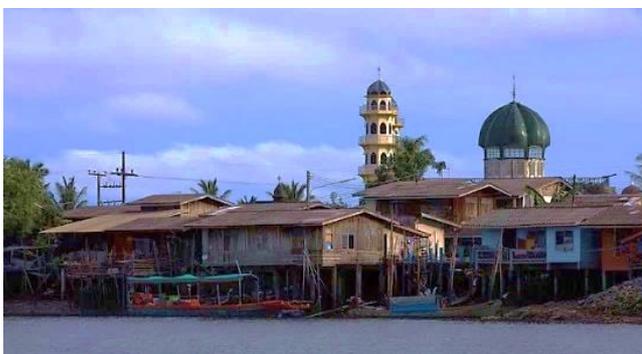
บริเวณที่สัมพันธ์ระหว่างเรือนพื้นถิ่นมลายูกับทิศทางการสัญจรภายในประกอบด้วย เส้นถนนภายในชุมชน เส้นหลักหนึ่งเส้น ถูกแบ่งเป็นซอยตามกลุ่มการก่อสร้างเรือน เป็นเส้นแกนแยกระหว่างกลุ่มเรือนชาวประมงและกลุ่มเรือนชาวนา เป็นเส้นทางสัญจรที่เชื่อมไปยังที่ทำเกษตรและที่พักอาศัยเป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความเจริญของชุมชน โดยเป็นถนนหลักที่นำไปสู่สถานที่สำคัญ ๆ ภายในชุมชน คือ มัสยิด โรงเรียน สถานที่ราชการและอนามัย ปัจจุบันจากความเจริญและความเปลี่ยนแปลงที่เข้ามาอย่างรวดเร็ว เช่น การสร้างสะพานที่กำลังจะได้รับการสร้างขึ้นโดยผ่ากลางบริบทชุมชนจะส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์ของชุมชน

การสัญจรที่เชื่อมต่อชุมชนกับภายนอก

การสัญจรหลักที่เชื่อมชุมชนกับภายนอก คือคลอง เนื่องจากเป็นชุมชนที่อยู่บนเกาะจึงต้องใช้เรือในการข้ามฝั่งและเดินเรือที่เชื่อมต่อกันระหว่างประเทศมาเลเซีย กลุ่มเรือนที่พบริมคลองส่วนใหญ่เป็นเรือนพื้นถิ่นมลายูแบบชาวประมงในปัจจุบัน บริเวณพื้นที่ริมคลองท่ามะลิได้รับผลกระทบจากการกัดของน้ำ ถูกบดบังทัศนียภาพโดยเรือประมงและวิถีชีวิตส่งผลให้เรือนผูกพันจากการกระแทกของเรือ

ภาพที่ 5 ภาพถ่าย เป็นภาพทัศนียภาพที่แสดงเส้นสัญจรภายในชุมชน ภาพขวาเป็นภาพแสดงให้เห็นเส้นแบ่งเขตพื้นที่เกษตรกรรมซึ่งในอดีตมีการทำนา แต่ในปัจจุบันกลายเป็นที่รกร้างและบ้านเรือน
ที่มา: ผู้วิจัย, 2565

ภาพที่ 6 ภาพถ่าย เป็นภาพทัศนียภาพที่แสดงเส้นสัญจรภายนอกชุมชน ภาพขวาเป็นภาพแสดงให้เห็นเส้นแบ่งเขตพื้นที่การสัญจรของเรือและเส้นทางการทำประมงปัจจุบันกลายเป็นกลุ่มเรือนชาวประมงที่เรียงเกะกั้นริมคลอง
ที่มา: ผู้วิจัย, 2565

คุณค่าและความเปลี่ยนแปลงเรือนพื้นถิ่นมลายู : กรณีศึกษาชุมชนริมคลองท่ามะลิ จังหวัดสตูล

กรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่นมลายูในชุมชนริมคลองท่ามะลิ

การวิจัยนี้มีเกณฑ์การเลือกกลุ่มเรือนพื้นถิ่นมลายูในชุมชนโดยพิจารณาเลือกเรือนพื้นถิ่นมลายูที่มีคุณค่าโดยมีองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ที่มีความเชื่อมต่อกับสภาพแวดล้อมและพื้นที่การสัญจรทางบกและทางน้ำ มีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมครบถ้วนสมบูรณ์ ตลอดจนมีองค์ประกอบที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของตัวเรือน เช่น การเลือกใช้วัสดุ การใช้สอยพื้นที่ เป็นต้น

เกณฑ์การเลือกกลุ่มเรือนพื้นถิ่นมลายูในชุมชน

เกณฑ์ในการคัดเลือกกลุ่มเรือนพื้นถิ่นมลายูในชุมชน พิจารณาเลือกเรือนพื้นถิ่นมลายูที่มีคุณค่าจากรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อม แบ่งอายุตามการก่อสร้างเรือนและความสัมพันธ์ของผู้อยู่อาศัยกับตัวเรือน ดังนี้

- เป็นเรือนที่เกิดจากการแบ่งตามรูปแบบทางสถาปัตยกรรม เช่น รูปทรงหลังคาเนื่องจากสามารถนำมาเปรียบเทียบการเกิดก่อนและหลังของเรือนในชุมชนได้
- เป็นเรือนที่มีการแบ่งอายุการก่อสร้างเรือนตามเจ้าของเรือน ที่ไม่ใช้การแบ่งตามยุคสมัยตามประวัติศาสตร์ เนื่องจากไม่มีประวัติศาสตร์ที่เป็นหลักฐานเด่นชัด
- มีองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ที่มีความเชื่อมต่อกับสภาพแวดล้อมและพื้นที่การสัญจรทางบกและทางน้ำ
- มีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมครบถ้วนสมบูรณ์
- มีองค์ประกอบเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน เช่น การเลือกใช้วัสดุ การใช้สอยพื้นที่ของผู้อยู่อาศัยกับตัวเรือน เป็นต้น

เกณฑ์การคัดเลือกเรือนกรณีศึกษา

เกณฑ์การคัดเลือกเรือนกรณีศึกษา คัดเลือกจากการแบ่งตามยุคสมัยของการสร้างเรือนเพื่อทำการศึกษาหลัง โดยเลือกจากกลุ่มเรือนที่เป็นตัวแทนของเรือนจากการสำรวจภาคสนามระหว่างเดือนมีนาคมปี พ.ศ. 2564 - มีนาคม ปี พ.ศ. 2565 การสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัย ลักษณะการใช้สอยเรือนพื้นถิ่นมลายูและการสืบค้นข้อมูลจากหลักฐานต่าง ๆ สามารถสรุปรายละเอียดของเรือนโดยมีการแบ่งกลุ่มเรือนที่มีคุณค่าจากรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อม แบ่งตามอายุการก่อสร้างเรือนและความสัมพันธ์ของผู้อยู่อาศัยกับตัวเรือนโดยใช้เกณฑ์การแบ่งจากการเปรียบเทียบกรณีศึกษาในประเทศและต่างประเทศ เน้นการแบ่งตามรูปทรงหลังเนื่องจากเป็นข้อมูลที่มีการเปรียบเทียบและสามารถระบุได้ชัดเจนกว่า ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 5 รูปแบบ ทั้งนี้ ในงานวิจัยได้คัดเลือกเรือนที่เป็นกรณีศึกษานำเสนอเพียง 4 รูปแบบที่สามารถแสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นในชุมชนเพื่อเป็นตัวอย่างการเก็บข้อมูลในครั้งนี้ ส่วนของรูปแบบ เป็นรูปแบบปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมค่อนข้างมากและสามารถพบเห็นได้ง่ายในปัจจุบัน ผู้วิจัยจึงตัดออกจากกรณีศึกษาในงานวิจัยเรื่องนี้ แต่จะอธิบายเบื้องต้นเพื่อนำมาพัฒนาเขียนบทวิจัยต่อไป

เรือนที่พบในชุมชนมีการประเมินเรือนที่มีคุณค่าและการเปลี่ยนแปลงจากการสำรวจพื้นที่วิจัยเป็นจำนวน 127 หลัง และทำการคัดเลือกเรือนที่ผ่านเกณฑ์ครบสมบูรณ์ที่ได้กล่าวมาข้างต้นเป็นจำนวน 8 หลังพร้อมทำการรังวัดในพื้นที่จริงและนอกจากนี้มีการสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัยในชุมชนและผู้มีความรู้ ผู้นำทางศาสนาเป็นจำนวน 20 คน

รูปแบบการจำแนกกลุ่มเรือนพื้นถิ่นมลายู ที่พบจากการลงสำรวจภาคสนาม

ผู้วิจัยทำการสำรวจภาคสนาม 3 ครั้ง ได้แก่

ครั้งที่ 1 ระหว่างเดือนตุลาคมปี พ.ศ. 2563 - มีนาคม ปี พ.ศ. 2564

ครั้งที่ 2 ระหว่างเดือนตุลาคมปี พ.ศ. 2564 (ลงสำรวจได้เฉพาะบางหลังเนื่องจากสถานการณ์โควิด-19)

ครั้งที่ 3 ระหว่างเดือนมีนาคมปี พ.ศ. 2565 จากการสำรวจทั้ง 3 ครั้ง

จากข้อมูลที่ได้ลงสำรวจภาคสนามรวมถึงการรวบรวมข้อมูลบทสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัยในชุมชนทั้งที่เป็นผู้อยู่อาศัยเดิมและผู้ย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ใหม่ ต่างพูดถึงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเริ่มมาจากการพักแรมและการตั้งที่พักอาศัยแบบชั่วคราวจนมีผู้คนเริ่มเข้ามาอาศัยมากขึ้นจึงตั้งเป็นชุมชนอาศัยแบบถาวร ชุมชนนี้มีการตั้งถิ่นฐานมากกว่า 100 ปี ซึ่งข้อมูลนี้ไปตรงกับบทสัมภาษณ์ (มีละ เต๊ะปุย, การสื่อสารส่วนบุคคล, 5 ตุลาคม 2564, 15 มีนาคม 2565; ยารา ปูหยัง, การสื่อสารส่วนบุคคล, 5 ตุลาคม 2564, 15 มีนาคม 2565) ที่ได้ระบุยืนยันชัดเจนว่าเรือนของต้นเป็นเรือนยุคแรกเริ่มสร้างมาแล้ว 120 ปี

เกณฑ์การแบ่งกลุ่มรูปแบบเรือน เกณฑ์การแบ่งกลุ่มรูปแบบเรือน สามารถแบ่งกลุ่มเรือนเป็น 5 รูปแบบดังนี้

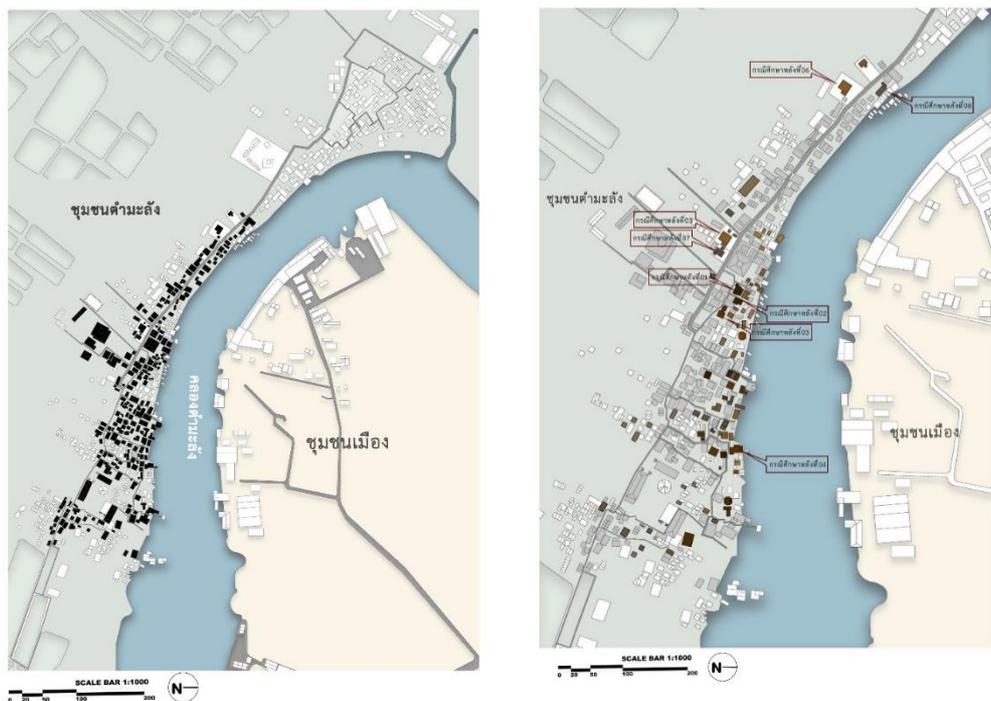
รูปแบบที่ 1 กลุ่มเรือนหลังคาทรงจั่วสูงหรือปีกนก (กลุ่มเรือนที่มีช่วงอายุมากกว่า 100 ปี) จำนวน 6 หลัง เป็นกลุ่มเรือนเริ่มจากการตั้งถิ่นฐานในช่วงปี พ.ศ. 2441 โดยประมาณ เป็นช่วงที่ผู้คนเริ่มมีการพักแรมและตั้งถิ่นฐานชั่วคราวและเริ่มมีการสร้างเรือนตั้งหลักปักฐานให้มั่นคงขึ้นในเวลาต่อมา ในปี พ.ศ. 2452 รัฐบาลไทยยกเมืองไทรบุรี กะลันตัน ตรังกานู และปะลิสให้กับประเทศอังกฤษเพื่อแลกกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตจนทำให้เมืองสตูลได้แยกออกจากมณฑลไทรบุรีไปรวมกับมณฑลภูเก็ต (The Satun Provincial Cultural Center, 1990)

รูปแบบที่ 2 กลุ่มเรือนหลังคาทรงแปริก (กลุ่มเรือนที่มีช่วงอายุ 80 -100 ปี) จำนวน 2 หลัง เป็นกลุ่มเรือนที่ผู้คนริเริ่มมีการตั้งถิ่นฐานที่มั่นคงขึ้นและเริ่มพักอาศัยแบบตั้งหลักปักฐาน หลังจากที่รัฐบาลไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยในปี พ.ศ. 2475 โดยประมาณ (The Satun Provincial Cultural Center, 1990)

รูปแบบที่ 3 กลุ่มเรือนหลังคาทรงแปริกร่วมสมัย (กลุ่มเรือนที่มีช่วงอายุ 60 - 80 ปี) จำนวน 16 หลัง เป็นกลุ่มเรือนที่ผู้คนเริ่มตั้งหลักปักฐานและมั่นคงทางสภาพสังคมและเศรษฐกิจเป็นยุครุ่งเรืองทางการค้า เรือน จากคำบอกเล่าของผู้อยู่อาศัยผ่านบทสัมภาษณ์ (นาแซร์ เต็นหมาน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 มีนาคม 2565; รอซีตา เต็นหมาน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 มีนาคม 2565) ได้ระบุชัดเจนว่าเรือนของตนเป็นเรือนรูปแบบแปริกก่อสร้างมาแล้วมากกว่า 60 ปีและวัสดุทั้งหมดล้วนมาจากแปริกทั้งหมด

รูปแบบที่ 4 กลุ่มเรือนหลังคาทรงจั่ว (กลุ่มเรือนที่มีช่วงอายุ 40 - 60 ปี) จำนวน 67 หลัง เป็นกลุ่มเรือนที่มีความเจริญเข้ามาและอำนวยความสะดวกสบายให้กับชุมชน จากคำบอกเล่าของผู้อยู่อาศัยผ่านบทสัมภาษณ์ (เจ๊ะอาด ปูหยัง, การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 มีนาคม 2565) ได้กล่าวถึงลักษณะเรือนของตนเป็นเรือนรูปแบบสมัยใหม่แต่ยังมีการแบ่งพื้นที่ใช้สอยเหมือนกับเรือนรูปแบบที่ 3 และยังมีวัสดุจากทางประเทศมาเลเซีย ก่อสร้างมาแล้วประมาณ 50 ปี

รูปแบบที่ 5 กลุ่มเรือนหลังคาทรงจั่วผสมผสาน (กลุ่มเรือนสมัยใหม่ที่สามารถพบเห็นในปัจจุบัน) จำนวน 36 หลัง จากการรวบรวมข้อมูลการสำรวจและบทสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัยในชุมชนทั้งที่เป็นผู้อยู่อาศัยเดิมและผู้ย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ใหม่ ตั้งที่มีการอ้างอิงไปบางส่วนในข้างต้น จึงทำให้มีการแบ่งเกณฑ์กลุ่มเรือนเป็น 5 รูปแบบ นำไปวิเคราะห์เปรียบเทียบ ในด้านสถาปัตยกรรม องค์ประกอบทางกายภาพของเรือนในชุมชน ทำการเปรียบเทียบที่ว่างและการใช้สอยพื้นที่ของเรือน เพื่อใช้ในการทำเป็นฐานข้อมูลสำหรับงานวิจัยเรื่องคุณค่าและการเปลี่ยนแปลงเรือนพื้นถิ่นมลายู กรณีศึกษาริมคลองตำมะลัง จังหวัดสตูล

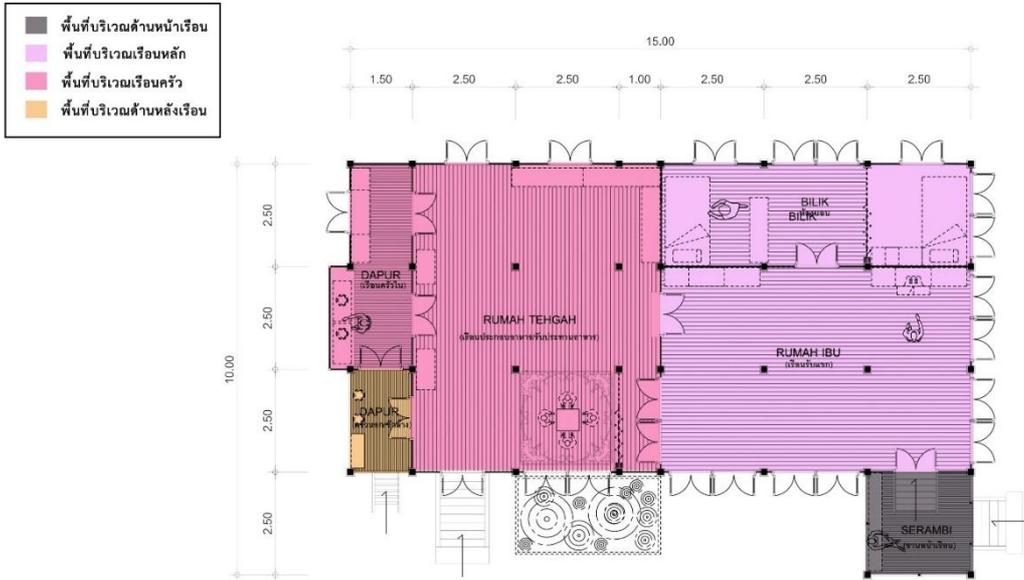

ภาพที่ 7 ภาพซ้ายฝั่งแสดงตำแหน่งการลงสำรวจพื้นที่วิจัย ภาพขวาฝั่งแสดงตำแหน่งของเรือนพื้นถิ่นมลายูที่แบ่งตามยุคสมัย
ที่มา: ผู้วิจัย, 2565

รูปแบบที่ 1 กลุ่มเรือนหลังคาทรงจั่วสูงหรือปีกนก (กลุ่มเรือนที่มีช่วงอายุมากกว่า 100 ปี) จากการสำรวจและสัมภาษณ์ทั้งหมด 167 หลัง พบเรือนพื้นถิ่นมลายูที่มีช่วงอายุมากกว่า 100 ปีเป็นเรือนที่มีลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนที่พักอาศัยที่เก่าแก่ที่สุดในชุมชน

การแบ่งพื้นที่ใช้สอย

- ก. **ผังพื้น** มีลักษณะเป็นสองหลังเชื่อมติดกัน โดยแบ่งเป็นเรือนหลักและเรือนรอง มีลักษณะเป็นเรือนไม้ยกพื้นสูง 2 เมตร ลักษณะของผังพื้นในยุคนี้นี้มีการแบ่งพื้นที่เป็นสัดส่วนชัดเจน เช่น มีการแบ่งพื้นที่ส่วนครัวกับส่วนพื้นที่ส่วนตัว และมีการเล่นระดับพื้นเรือน
- ข. **รูปทรงทางสถาปัตยกรรม** เรือนมีรูปทรงเป็นสี่เหลี่ยมแบ่งเป็นห้องต่างกัน ยกพื้นสูง มีใต้ถุนที่สามารถลอดผ่านได้และประกอบกิจกรรมได้ ตัวเรือนมีโครงสร้างที่ทำจากไม้ที่สามารถหาได้ง่ายในชุมชนและหาซื้อจากประเทศข้างเคียง การสร้างเรือนและการเลือกใช้วัสดุสะท้อนถึงความเป็นเอกลักษณ์
- ค. **รูปทรงหลังคา** รูปทรงหลังคามีลักษณะเป็นแบบจั่วปีกนก หรือ “แมะและห์” หลังคาโบราณ หรือที่เรียกว่าแบบหลังคาจั่วผสม ซึ่งหลังคาทั้งสองแบบนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกับหลังคาที่พบในประเทศมาเลเซีย ฝั่งรัฐเคดาห์ ปะลิส เปรักและปีนัง โครงสร้างหลังคาทำจากไม้เนื้อแข็งและส่วนใหญ่ใช้วัสดุมุงหลังคาเป็นสังกะสี

แปลนพื้น
มาตราส่วน 1:100

ภาพที่ 8 กลุ่มเรือนหลังคาทรงจั่วสูงหรือปีกนก (กลุ่มเรือนที่มีช่วงอายุมากกว่า 100 ปี)
ที่มา: ผู้วิจัย, 2565

ภาพที่ 9 ตัวอย่างกลุ่มเรือนหลังคาทรงจั่วสูงหรือปีกนก (กลุ่มเรือนที่มีช่วงอายุมากกว่า 100 ปี)
ที่มา: ผู้วิจัย, 2565

องค์ประกอบและลักษณะเฉพาะ

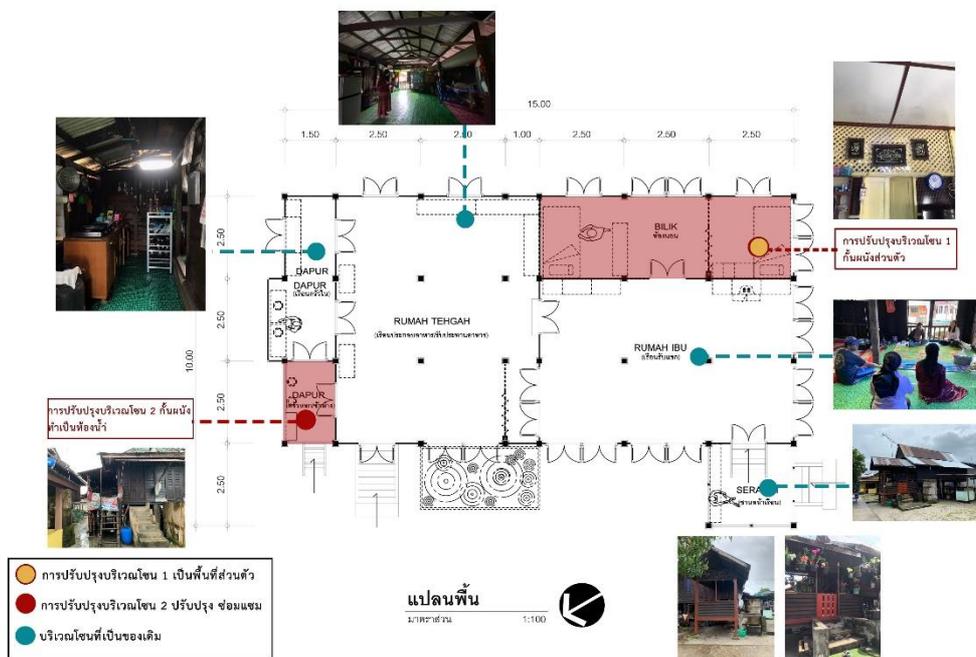
ช่องเปิด ช่องแสง หรือช่องลม การเจาะช่องเปิดของเรือน โดยเฉพาะด้านหน้าเรือนเป็นประตูเป็นแบบดั้งเดิม ซึ่งมีลักษณะเป็นบานเปิดคู่ยาวถึงพื้น ประตูหน้าต่างมีลักษณะเดียวกันกับประตูยาวถึงพื้น ประดับด้วยลูกฟักทรงแจกัน นอกจากนี้ช่องเปิดประตูและหน้าต่างที่ใช้สำหรับระบายอากาศ เมื่อต้องปิดช่องเปิดที่เป็นประตูหรือหน้าต่าง ช่องแสงหรือช่องลมจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของเรือนพื้นถิ่นมลายู ช่องแสงลักษณะเป็นช่องเปิดเหนือประตู หน้าต่าง ผนังด้านหน้าและด้านหลังของเรือน ส่วนประดับตกแต่งช่องแสงมีการใช้กระจกสีพิมพ์ลาย ช่องลมเป็นการตีเป็นซี่แนวนอน เพื่อระบายอากาศและถ่ายเทความร้อนภายในเรือน

ผนังภายในและภายนอกเรือน ผนังภายนอกเรือนที่มีอายุมากกว่า 100 ปี เป็นลักษณะการวางไม้แนวนอนซ้อนทับกัน ผนังภายในมีการกันห้องแบบให้เห็นโครงไม้ นอกจากนี้ยังพบว่าเหนือผนังภายในมีช่องแสงหรือช่องลม การกันผนังห้องส่วนใหญ่กันตามแนวขวางของโครงหลังคา

บันได บันไดที่พบในเรือนที่มีอายุมากกว่า 100 ปี มี 2 รูปแบบ ได้แก่ แบบแรกเป็นบันไดปูน เป็นการก่ออิฐฉาบปูนเป็นขั้นบันได รูปทรงคล้ายกับเรือนแถบเมืองมะละกา แบบที่สองเป็นบันไดที่มีลักษณะโปร่ง ทำโครงแม่บันไดและลูกนอนจากไม้โก่งงาที่หาได้ในท้องถิ่น

การเปลี่ยนแปลงและต่อเติม

กลุ่มเรือนหลังคาทรงจั่วสูงหรือปีกนก (กลุ่มเรือนที่มีช่วงอายุมากกว่า 100 ปี) จากอดีตถึงปัจจุบัน พบว่ามีการปรับปรุงบริเวณโซน 1 ปรับปรุงโดยการกันผนัง บริเวณนี้ให้ใช้เป็นพื้นที่ส่วนตัว เมื่อปี พ.ศ. 2545 เนื่องจากมีบุตรกำลังโตเป็นสาว อยากมีห้องส่วนตัวเป็นของตัวเอง การปรับปรุงบริเวณโซน 2 ครั้งที่ 1 มีการซ่อมแซมผนัง จากไม้โก่งงาที่กันเป็นราวจับเป็นผนังสังกะสี ครั้งที่ 2 เปลี่ยนผนังสังกะสีเป็นผนังไม้เทียมเพื่อกันเป็นอาบน้ำและเปลี่ยนฝ้าเพดานใหม่จากฝ้ากระดานอัดทาสีขาวครีมเป็นฝ้าเพดานไม้อัดทาสีขาวล้วนตัดขอบสีน้ำตาล เปลี่ยนบันไดตรงทางเข้า โดยให้มีรูปแบบเดิม เนื่องจากบันไดเก่าเกิดความชำรุดและเสื่อมสภาพของวัสดุ

ภาพที่ 10 ผังพื้นแสดงพื้นที่ใช้สอยในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลง

ที่มา: ผู้วิจัย, 2565

รูปแบบที่ 2 กลุ่มเรือนหลังคาทรงแปริัก (กลุ่มเรือนที่มีช่วงอายุ 80 -100 ปี) การสำรวจและสัมภาษณ์ทั้งหมด 167 หลัง พบเรือนพื้นถิ่นมลายูที่มีช่วงอายุ 80 - 100 ปี

การแบ่งพื้นที่ใช้สอย

- ก. **ผังพื้น** ลักษณะของผังพื้นเรือนมีการเชื่อมติดกันมีลักษณะเป็นเรือนไม้ยกพื้นสูง 2 เมตร ลักษณะของผังพื้นในยุคนี้มีการแบ่งพื้นที่เป็นสัดส่วนชัดเจน เช่น มีการแบ่งพื้นที่ส่วนครัวกับพื้นที่ส่วนตัว ทำให้เรือนยุคนี้มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นและมีการเล่นระดับพื้นเรือน ปัจจุบัน เรือนยังคงเป็นลักษณะเดิม เพียงแต่มีการขยายตัวออกทางด้านข้างและด้านล่าง เพื่อให้การเข้าถึงและการใช้งานสะดวกขึ้น
- ข. **รูปทรงทางสถาปัตยกรรม** เป็นเรือนที่มีรูปทรงสี่เหลี่ยม การสร้างเรือนใช้โครงสร้างไม้และเริ่มมีการเลือกใช้วัสดุเรือนที่มีพัฒนาการมากขึ้น เช่น มีการใช้หลังคากระเบื้องลอนคู่ แต่มีการใช้สังกะสีอยู่บ้างบางส่วน ไม่มีการมาทดแทนไม้เดิม เป็นต้น
- ค. **รูปทรงหลังคา** รูปทรงหลังคาเป็นหลังคาบรานอ หรือที่เรียกว่าหลังคาจั่วผสม โครงหลังคาทำด้วยไม้วัสดุคุมง หลังคาเป็นสังกะสี

	พื้นที่บริเวณคานหน้าเรือน
	พื้นที่บริเวณเรือนหลัก
	พื้นที่บริเวณเรือนครัว
	พื้นที่บริเวณคานหลังเรือน

แปลนพื้น
มาตราส่วน 1:100

ภาพที่ 11 ตัวอย่างผังพื้นที่กลุ่มเรือนหลังคาทรงจั่วสูงหรือปีกนก (กลุ่มเรือนที่มีช่วงอายุมากกว่า 100 ปี)
ที่มา: ผู้วิจัย, 2565

ภาพที่ 12 ตัวอย่างกลุ่มเรือนหลังคาทรงจั่วสูงหรือปีกนก (กลุ่มเรือนที่มีช่วงอายุมากกว่า 100 ปี)

ที่มา: ผู้วิจัย, 2565

องค์ประกอบและลักษณะเฉพาะ

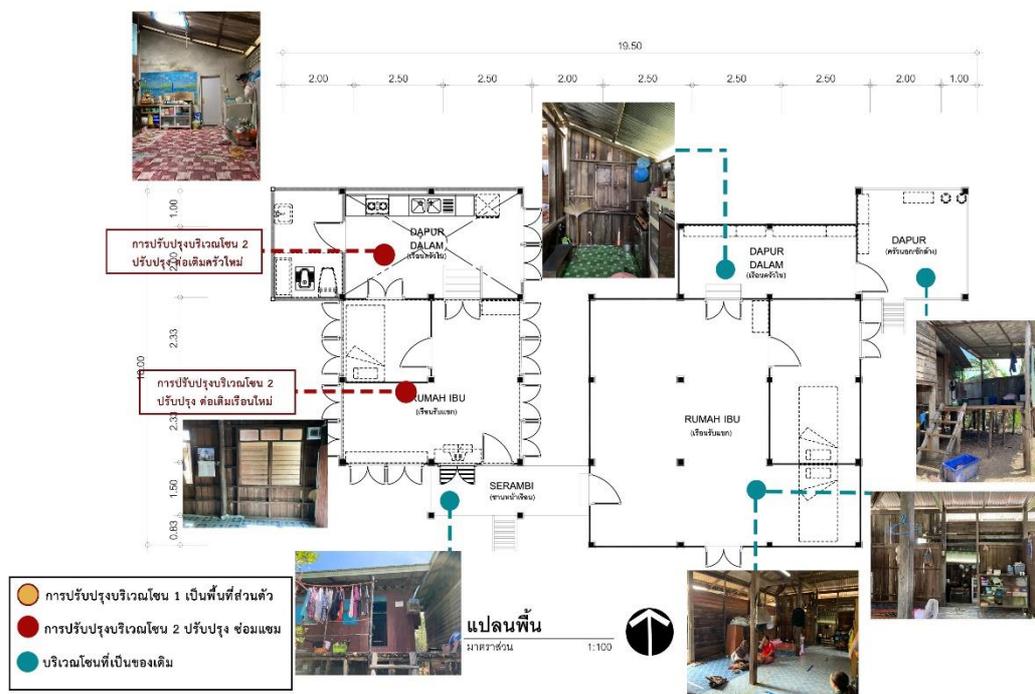
ช่องเปิด ช่องแสง หรือช่องลม การเจาะช่องเปิดของเรือนมีหลายรูปแบบ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับฐานะทางครอบครัว โดยเฉพาะด้านหน้าเรือนเป็นประตูเป็นแบบดั้งเดิมที่มีลักษณะเป็นบานเปิดคู่ยาวถึงพื้น หน้าต่างมีลักษณะเดียวกันกับประตูคือ ยาวถึงพื้น ประดับด้วยลูกฟักทรงแจกัน ปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบหน้าต่างเป็นแบบสั้น เพื่อป้องกันอันตรายและเพื่อให้เกิดความทันสมัย

ผนังภายในและภายนอกเรือน ผนังภายนอกเรือนมีลักษณะการวางไม้แนวนอนซ้อนทับกันเหมือนกัน ผนังภายในมีการกันห้องแบบให้เห็นโครงไม้ การตีผนังของเรือนมีลักษณะเดียวกันกับเรือนรูปแบบที่ 1 ปัจจุบัน เรือนในยุคนี้มีการปรับเปลี่ยนผนังเป็นไม้เทียมในบางหลัง เนื่องจากความเสื่อมสภาพของวัสดุการกันผนังห้องส่วนใหญ่กันตามแนวขวางของโครงหลังคา

บันได บันไดที่พบในเรือนกลุ่มนี้มี 2 รูปแบบ ได้แก่ แบบแรกเป็นบันไดลักษณะคล้ายบันไดลิง ลักษณะโปร่งทำจากไม้โก่งกางทำเป็นขั้นบันไดไม่มีลูกตั้งพบเพียงลูกนอนเท่านั้น แบบที่สองเป็นบันไดแบบมีลูกนอนมีลักษณะเปิดโล่ง เห็นโครงแม่บันได

การเปลี่ยนแปลงและต่อเติม

กลุ่มเรือนหลังคาทรงเปรัก (กลุ่มเรือนที่มีช่วงอายุ 80 -100 ปี) จากอดีตถึงปัจจุบันพบว่ามีการปรับปรุงบริเวณโซน 1 ปรับปรุงโดยการกันผนัง บริเวณนี้ให้ใช้เป็นพื้นที่ส่วนตัว การปรับปรุงบริเวณโซน 2 การสร้างเรือนใหม่เข้ามาเพิ่ม เนื่องจากมีสมาชิกในครอบครัวเพิ่มขึ้น โดยมีการต่อเติมโครงสร้างใหม่ด้วยเรือนครึ่งไม้ยกได้สูงเท่ากับเรือนเดิม และมีการต่อเติมส่วนโครงสร้างปูนขยายเป็นโซนครัว ห้องน้ำและแบ่งพื้นที่ใต้ถุนเรือนส่วนหนึ่งเป็นส่วนนั่งเล่นในตอนกลางวันและเป็นส่วนสำหรับที่นอนในตอนกลางคืน

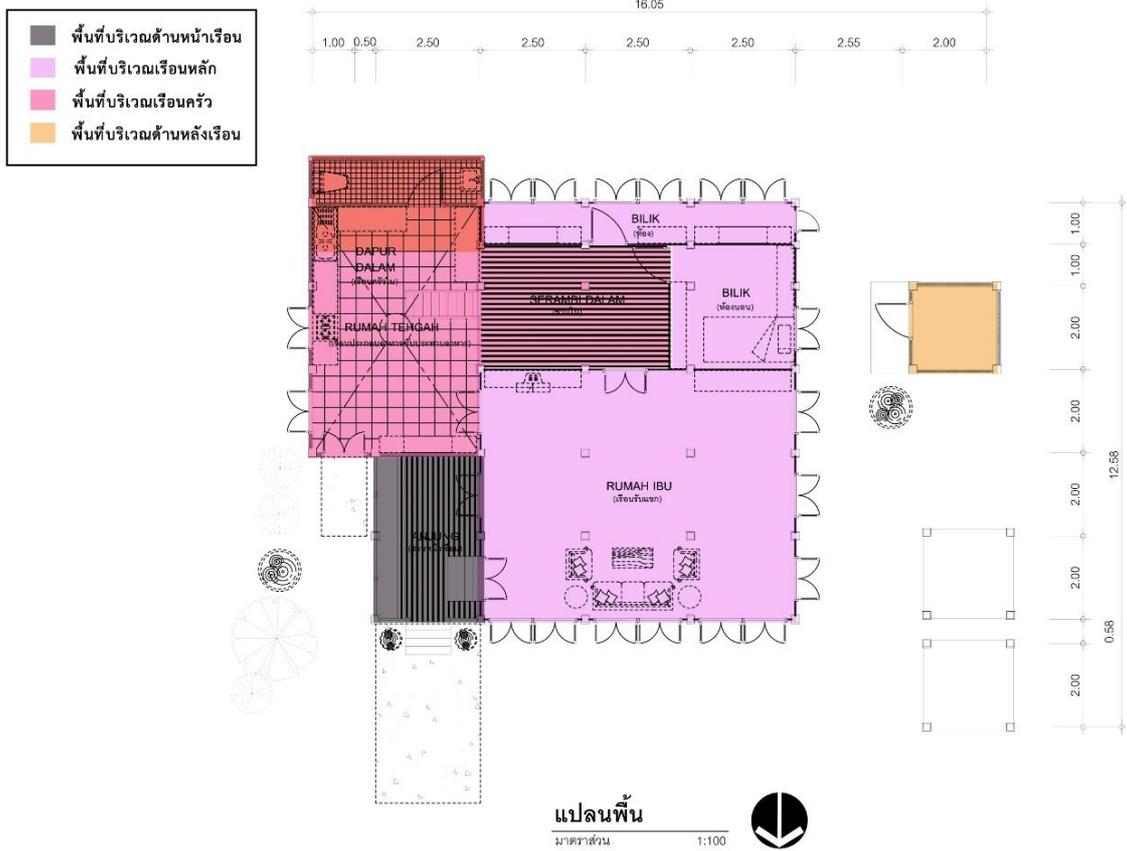
ภาพที่ 13 ผังพื้นแสดงพื้นที่ใช้สอยในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลง
ที่มา: ผู้วิจัย, 2565

รูปแบบที่ 3 กลุ่มเรือนหลังคาทรงแปดเหลี่ยม (กลุ่มเรือนที่มีช่วงอายุ 60 - 80 ปี) จากการสำรวจและสัมภาษณ์ทั้งหมด 167 หลัง พบเรือนพื้นถิ่นมลายูที่มีช่วงอายุ 60 - 80 ปี

การแบ่งพื้นที่ใช้สอย

- ก. **ผังพื้น** มีลักษณะเป็นสองหลังเชื่อมติดกัน โดยแบ่งเป็นเรือนหลักและเรือนรอง มีลักษณะเป็นเรือนไม้ยกพื้นสูง 2 เมตร ลักษณะของผังพื้นในยุคนี้มีการแบ่งพื้นที่เป็นสัดส่วน เช่น มีการแบ่งพื้นที่ส่วนครัวกับพื้นที่ส่วนตัว ปัจจุบันเรือนในยุคนี้มีการปรับเปลี่ยน ทำการต่อเติมไปทางด้านข้างและด้านหลังของเรือน โดยมีการยกครัวลงไปวางชั้นล่างเป็นเรือนปูน บางเรือนมีการต่อเติมพื้นที่ใต้ถุนเรือนเป็นพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนด้วย
- ข. **รูปทรงทางสถาปัตยกรรม** เป็นเรือนที่มีรูปทรงสี่เหลี่ยม การสร้างเรือนใช้โครงสร้างไม้ และมีการเลือกใช้วัสดุไม้ที่ซื้อจากประเทศมาเลเซียในราคาต่อหน้า 10 บาท ในสมัยอดีตไม้เป็นที่ยอมรับมากที่สุด ปัจจุบันมีการซ่อมแซม ต่อเติมเรือนขยับขยายขึ้นตามสมาชิกในครอบครัว โดยใช้วัสดุที่ทันสมัยและแข็งแรงขึ้น ลักษณะของเรือนจึงเป็นครึ่งปูนผสม
- ค. **รูปทรงหลังคา** ลักษณะรูปทรงหลังคาเป็นโครงสร้างไม้เนื้อแข็ง รูปทรงหลังคามีลักษณะเป็นหลังคาบานอหรือที่เรียกว่าแบบหลังคาจั่วผสมซ้อนเชื่อมกัน 3 อัน วัสดุบุหลังคาเป็นสังกะสี หลังคาแบบนี้ในภาษามลายูเรียกว่า “อาเนาะติกอห์ (หลังคาแปดสาม)” หลังคาแบบนี้ได้รับอิทธิพลจากแปดของประเทศมาเลเซีย และมีการปรับองศาให้เข้ากับสภาพอากาศของประเทศไทย หลังคาทรงนี้มีช่วงระบายนอนอากาศใต้หลังคาเพื่อไม่ให้เกิดความชื้นของไม้และตัวเรือน

คุณค่าและความเปลี่ยนแปลงเรือนพื้นถิ่นมลายู : กรณีศึกษาชุมชนริมคลองท่ามะลิ จังหวัดสตูล

ภาพที่ 14 ตัวอย่างผังพื้นรูปแบบที่ 3 กลุ่มเรือนหลังคาทรงแปริกร่วมสมัย (กลุ่มเรือนที่มีช่วงอายุ 60 - 80 ปี)
 ที่มา: ผู้วิจัย, 2565

ภาพที่ 15 ตัวอย่างเรือนรูปแบบที่ 3 กลุ่มเรือนหลังคาทรงแปริกร่วมสมัย (กลุ่มเรือนที่มีช่วงอายุ 60 - 80 ปี)
 ที่มา: ผู้วิจัย, 2565

องค์ประกอบลักษณะเฉพาะ

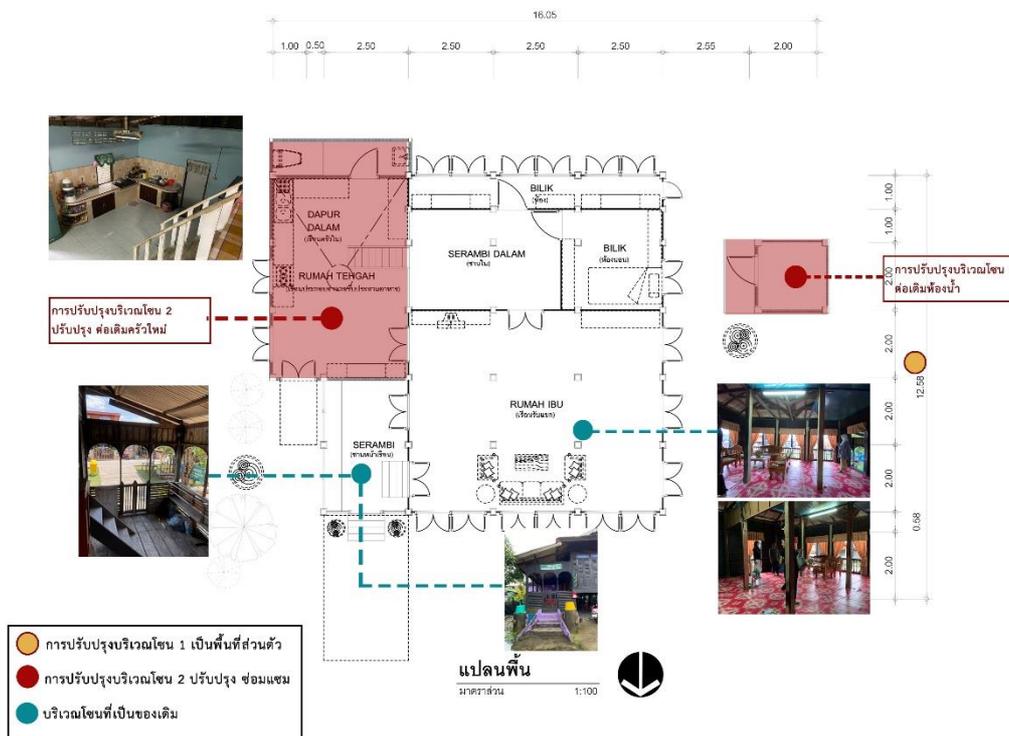
ช่องเปิด ช่องแสง หรือช่องลม ด้านหน้าเรือนมีประตูเป็นแบบดั้งเดิม ซึ่งมีลักษณะเป็นบานเปิดคู่ยาวถึงพื้น หน้าต่างมีลักษณะเดียวกับประตู คือยาวถึงพื้น ประตูด้วยลูกฟักทรงแจกันและช่องลมตีซี่แนวนอน ช่องแสง หรือช่องลมจึงมีลักษณะเป็นช่องเปิดเหนือประตูและหน้าต่าง ผนังด้านหน้าและด้านหลังของเรือน ช่องลมเป็นการตีเป็นซี่แนวนอน เพื่อระบายอากาศและถ่ายเทความร้อนภายในเรือน

ผนังภายในและภายนอกเรือน ผนังภายนอกเรือนเป็นลักษณะการวางไม้แนวนอนซ้อนทับกัน ภายในเป็นการกั้นผนังห้องที่สามารถมองเห็นโครงไม้ การกั้นผนังห้องส่วนใหญ่อันตามแนวขวางของโครงหลังคา

บันได บันไดที่พบมี 3 รูปแบบ บันไดแบบแรกคือ บันไดไม้ที่โปร่ง มีลักษณะคล้ายกับบันไดลิง ทำจากไม้โก่งงอมาทำเป็นขั้นบันได แบบที่สองเป็นบันไดแบบมีลูกนอนมีลักษณะเปิดโล่งเห็นโครงบันได มีราวจับบันได แบบที่สามบันไดลักษณะแบบปูนโดยก่ออิฐฉาบปูนเป็นขั้นบันไดรูปทรงคล้ายกับเรือนแถบเมืองมะละกา

การเปลี่ยนแปลงและต่อเติม

กลุ่มเรือนหลังคาทรงแปดเหลี่ยม (กลุ่มเรือนที่มีช่วงอายุ 60 - 80 ปี) จากอดีตถึงปัจจุบันพบที่มีการปรับปรุงบริเวณโซน 1 ปรับปรุงโดยการกั้นผนัง บริเวณนี้ให้ใช้เป็นส่วนที่เป็นห้องนอนและห้องเก็บของ การปรับปรุงบริเวณโซน 2 ต่อเติมครัวเป็นชั้นปูน

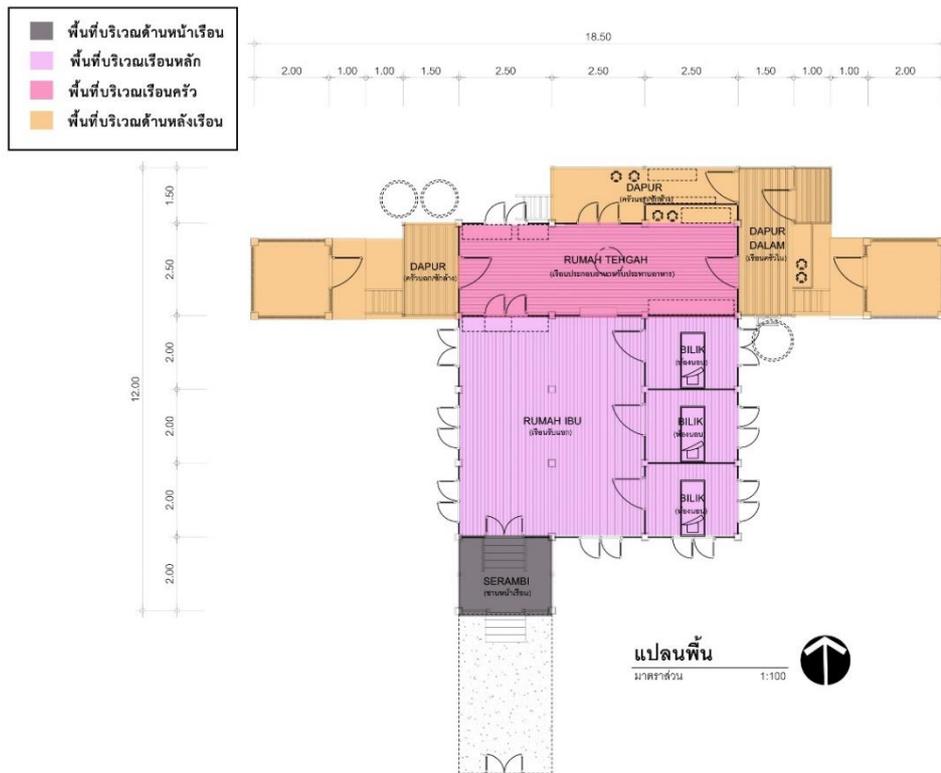

ภาพที่ 16 ผังพื้นแสดงพื้นที่ใช้สอยในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลง
ที่มา: ผู้วิจัย, 2565

รูปแบบที่ 4 กลุ่มเรือนหลังคาทรงจั่ว (กลุ่มเรือนที่มีช่วงอายุ 40 - 60 ปี) จากการสำรวจและสัมภาษณ์ทั้งหมด 167 หลัง พบเรือนพื้นถิ่นมลายูที่มีช่วงอายุ 40 - 60 ปี

การแบ่งพื้นที่ใช้สอย

- ก. **ผังพื้น** มีลักษณะเป็นเรือนเชื่อมต่อกัน เป็นเรือนที่สามารถเห็นถึงองค์ประกอบการขยายของตัวเรือนที่ชัดเจนคือ เรือนในยุคนี้มีการขยายออกไปทางด้านหลังของเรือน เช่น เรือนที่พบบริเวณพื้นที่เกษตรกรรมจะขยายไปทางด้านหลังและเรือนที่พบบริเวณริมคลองจะขยายไปทางด้านหลังที่เป็นคลอง เดิมเคยอยู่บนดินปัจจุบันถูกการกัดเซาะของน้ำจึงถูกปรับเปลี่ยนเป็นเรือนที่มีบางส่วนยื่นลงไปอยู่ในน้ำ โดยพื้นที่ใช้สอยที่ถูกยื่นลงไปในส่วนนี้จะเป็นพื้นที่ของครัว ซักล้าง หรือห้องน้ำ บางเรือนมีระเบียงหรือชานหน้าเรือนที่หันหน้าทางคลองตั้งแต่อดีต ปัจจุบันถูกปรับเปลี่ยนทางเข้า จึงมีลักษณะเรือนที่มีทางเข้าสองทาง เป็นต้น
- ข. **รูปทรงทางสถาปัตยกรรม** มีลักษณะการสร้างเรือนโดยใช้โครงสร้างไม้ ยกพื้นสูงประมาณ 2 เมตร มีได้ฉนวนที่สามารถลอดผ่านได้และประกอบกิจกรรมได้ มีการเลือกใช้วัสดุเรือนที่มีพัฒนาการมากขึ้น เช่น มีการทาสีเรือนที่หลากหลายขึ้นเพื่อแสดงเอกลักษณ์เฉพาะของเรือน
- ค. **รูปทรงหลังคา** รูปทรงหลังคาของเรือนที่มีอายุ 40 - 60 ปี มีหลากหลายรูปแบบ พบส่วนใหญ่เป็นหลังคาทรงจั่วและปั้นหยา โครงหลังคาทำด้วยไม้วัสดุผนังหลังคาเป็นกระเบื้องลอนคู่

ภาพที่ 17 ตัวอย่างผังพื้นรูปแบบที่ 4 กลุ่มเรือนหลังคาทรงจั่ว (กลุ่มเรือนที่มีช่วงอายุ 40 - 60 ปี)

ที่มา: ผู้วิจัย, 2565

ภาพที่ 18 ตัวอย่างรูปแบบที่ 4 กลุ่มเรือนหลังคาทรงจั่ว (กลุ่มเรือนที่มีช่วงอายุ 40 - 60 ปี)

ที่มา: ผู้วิจัย, 2565

องค์ประกอบและลักษณะเฉพาะ

ช่องเปิด ช่องแสง หรือช่องลม ด้านหน้าเรือนเป็นประตูเป็นแบบดั้งเดิมที่มีลักษณะเป็นบานเปิดคู่ยาวถึงพื้น หน้าต่างมีลักษณะเดียวกับประตูยาวถึงพื้น บางเรือนพบมีการผสมผสานกับหน้าต่างบานเปิดคู่แบบสั้นตกแต่งด้วยกระจกโปร่งแสงเรียบง่ายและทันสมัยมากขึ้น

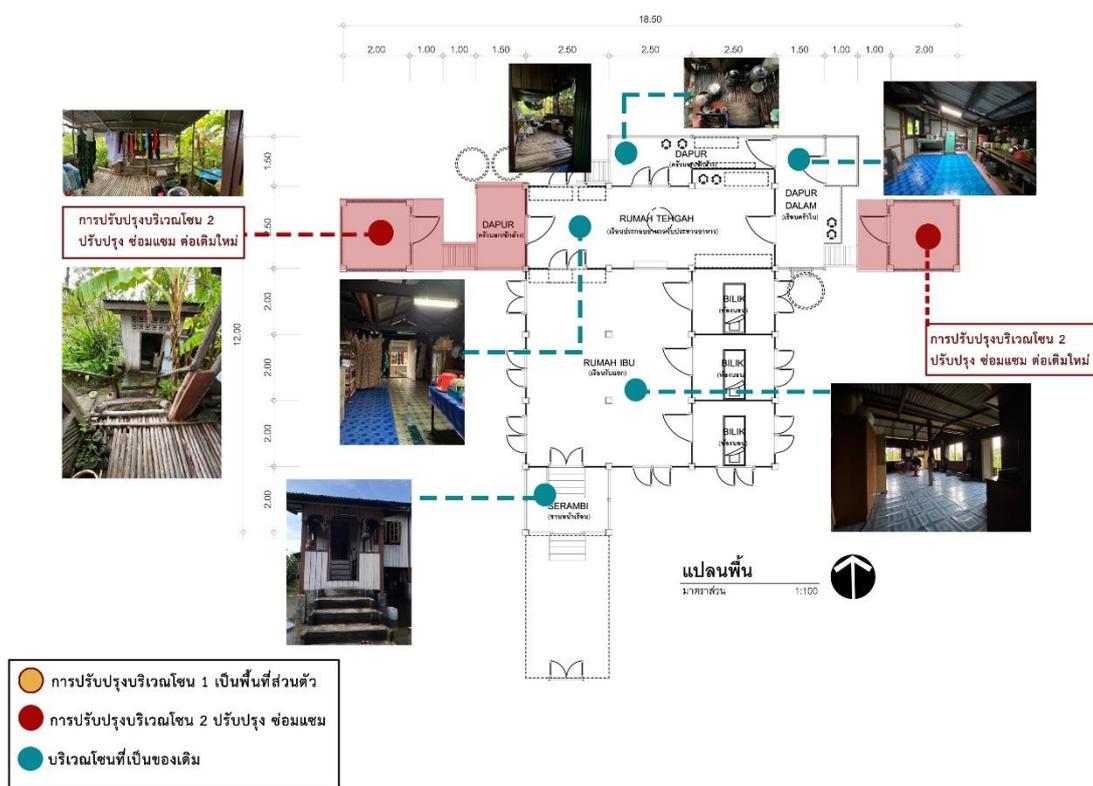
ผนังภายในและภายนอกเรือน ผนังภายนอกเรือนเป็นลักษณะการวางไม้แนวตั้งยาว บางหลังมีการตีผนังแนวนอนซ้อนทับและลักษณะผนังภายในเป็นการกันผนังตามแนวขวางของโครง

บันได บันไดที่พบมี 2 รูปแบบ แบบแรก คือบันไดที่มีลักษณะคล้ายบันไดลิงโปร่ง ทำมาจากไม้โกงกางมาทำเป็นขั้นบันได บันไดแบบที่สองเป็นบันไดแบบมีลูกนอนมีลักษณะเปิดโล่งเห็นโครงสร้างของบันได มีราวจับบันได

การเปลี่ยนแปลงและต่อเติม

กลุ่มเรือนหลังคาทรงจั่ว (กลุ่มเรือนที่มีช่วงอายุ 40 - 60 ปี) จากอดีตถึงปัจจุบันพบว่ามีการปรับปรุงบริเวณโซน 2 ที่มีการต่อเติมห้องน้ำขึ้นมาใหม่และซักล้างฝั่งห้องน้ำ เนื่องจากเป็นเรือนที่เริ่มมีการพัฒนาทางระบบสังคม และวิถีชีวิตของชุมชน ทำให้การก่อสร้างเรือนในยุคสมัยนี้ มีความเจริญกว่ายุคที่ผ่าน ๆ มา ลักษณะการวางผังจึงค่อนข้างสมบูรณ์กว่า

คุณค่าและเปลี่ยนแปลงเรือนพื้นถิ่นมลายู : กรณีศึกษาชุมชนริมคลองท่ามะลิ จังหวัดสตูล

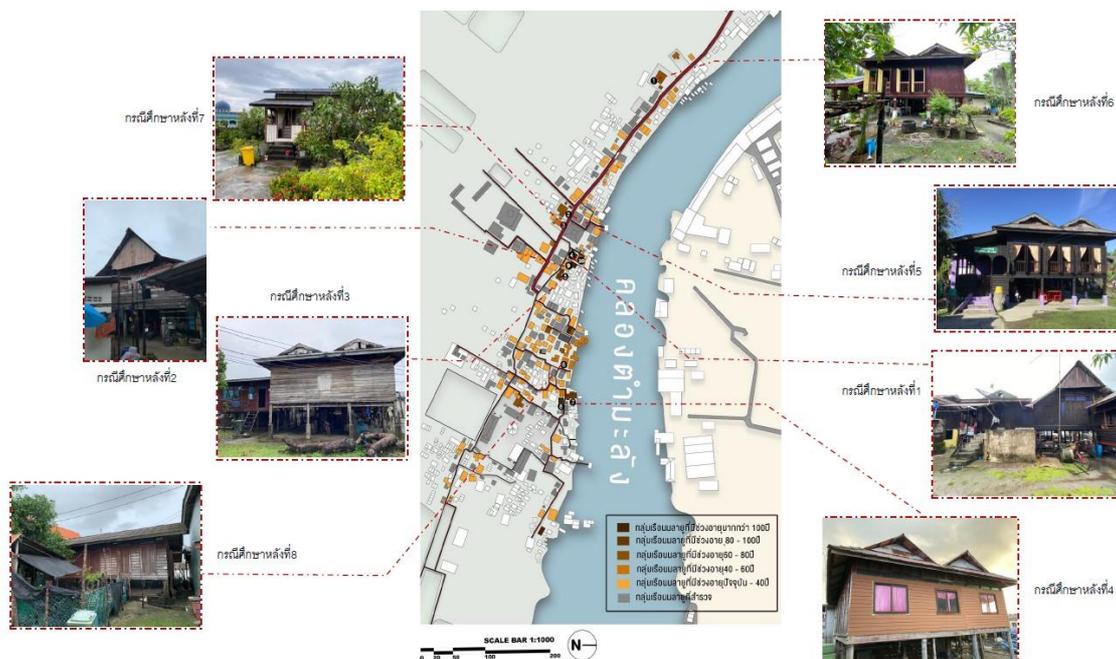

ภาพที่ 19 ผังพื้นแสดงพื้นที่ใช้สอยในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลง

ที่มา: ผู้วิจัย, 2565

จากคำบอกเล่าของชาวบ้านในชุมชน รวมทั้งจากการสำรวจพบว่า ปัจจุบันพบหลักฐาน จากการวางแผนผังหมู่บ้าน การใช้งานพื้นที่ รวมถึงลักษณะทางด้านสถาปัตยกรรม นำมาสู่การสันนิษฐานที่ว่า ชุมชนริมคลองท่ามะลิน่าจะมีการตั้งถิ่นฐาน ราว 100 ปี อย่างไรก็ตามในปัจจุบัน มรดกทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนริมคลองท่ามะลิเกิดการเปลี่ยนแปลงและลดคุณค่าลงไป เนื่องด้วยเหตุหลายปัจจัย ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งคือ การได้รับความเจริญเข้ามาสู่พื้นที่และการขยายตัวของชุมชน นอกจากนี้จากการสำรวจและสัมภาษณ์ผู้อาศัยในชุมชน พบว่าบ้านเรือนดั้งเดิมจำนวนหนึ่งได้เสื่อมสภาพ ถูกทิ้งร้าง ถูกรื้อถอน หรือถูกปรับปรุงเป็นบ้านรูปแบบสมัยใหม่นอกจากลักษณะของสถาปัตยกรรมที่เกิดการเปลี่ยนแปลงไปแล้ว วิถีการดำรงชีวิต ประเพณีและวัฒนธรรมในท้องถิ่นก็เกิดการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต

เอกลักษณ์เฉพาะขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของเรือนพื้นถิ่นมลายูชุมชนริมคลองท่ามะลิ่ง

ภาพที่ 20 เรือนกรณีศึกษา (ภาพถ่ายได้รับอนุญาตจากเจ้าของเรือนทุกหลังแล้วใช้เป็นกรณีศึกษาทำวิจัยคุณค่าและการเปลี่ยนแปลงเรือนพื้นถิ่นมลายู : กรณีศึกษาชุมชนริมคลองท่ามะลิ่ง จ.สตูล)

ที่มา: ผู้วิจัย, 2565

การวิเคราะห์ประเด็นที่กล่าวมาข้างต้น นำมาสู่การวิเคราะห์ข้อมูลตัวอย่างเรือนพื้นถิ่นมลายูในชุมชนริมคลองท่ามะลิ่ง ที่ได้รับการเลือกมาทำเป็นกรณีศึกษาจำนวน 8 หลัง ผ่านการสำรวจและการสัมภาษณ์เชิงลึกเจ้าของเรือนสรุปข้อมูลของกรณีศึกษาทั้ง 8 หลังในตารางนี้

ตาราง 1 ข้อมูลของกรณีศึกษาทั้ง 8 หลัง

กรณีศึกษา	ช่วงเวลา	ที่ตั้ง	เอกลักษณ์ขององค์ประกอบ	สรุปความเปลี่ยนแปลง
1	รูปแบบที่ 1 กลุ่มเรือนหลังคาทรงจั่วสูงหรือปีกนก (กลุ่มเรือนที่มีช่วงอายุมากกว่า 100 ปี)	บริเวณจุดศูนย์กลางการขยายตัวของชุมชนบริเวณมัสยิดและอยู่ใกล้ริมคลอง ประมาณ 15 – 20 เมตร	ประตูและหน้าต่างยาวถึงพื้น ประดับด้วยลูกฟัก มีการเล่นระดับของพื้น ผนังลาดเอียงตามองศาของหลังคามีการกันผนังตามแนวขวางของโครงหลังคา	ต่อเติมบริเวณพื้นที่ซีกล่าง กั้นเป็นห้องทำเป็นห้องน้ำส่วนตัว
2		ด้านหลังห่างจากเรือนกรณีศึกษาที่ 1 อยู่ใกล้ริมคลองประมาณ 10 – 15 เมตร	ประตูและหน้าต่างยาวถึงพื้น ประดับด้วยลูกฟัก มีการเล่นระดับของพื้น ผนังลาดเอียงตามองศาของหลังคา มีการกันผนังตามแนวขวางของโครงหลังคา	ต่อเติมห้องน้ำแยกออกจากตัวเรือน
3	รูปแบบที่ 2 กลุ่มเรือนหลังคาทรงแปริ่ง (กลุ่มเรือนที่มีช่วงอายุ 80 -100 ปี)	บริเวณเส้นถนนชุมชนที่มีการขยายตัวจากจุดศูนย์กลางมัสยิด ห่างจากคลองประมาณ 100 – 200 เมตร	เรือนชาวประมงแบบธรรมดา ทำด้วยวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น ประตูหน้าต่างทั่วไป ไม่มีการประดับตกแต่งใด ๆ มีการกันผนังตามแนวขวางของโครงหลังคา	ต่อเติมเรือนใหม่ ไปทางด้านข้างและด้านล่าง เป็นเรือนไม้ผสมปูน โดยชั้นบนเป็นเรือนไม้ ชั้นล่างเป็นเรือนปูน
4		ริมคลอง เป็นเรือนที่มีการยื่นลงคลอง	ประตูและหน้าต่างยาวถึงพื้น ประดับด้วยลูกฟัก มีการเล่นระดับของพื้นมีการกันผนังตามแนวขวางของโครงหลังคา	ย้ายครัวลงไปชั้นล่าง ทางด้านหลังของเรือน มีการปรับเปลี่ยนทางเข้าใหม่

5	รูปแบบที่ 3 กลุ่มเรือนหลังคาทรงปรักรัมสมัย (กลุ่มเรือนที่มีช่วงอายุ 60 - 80 ปี)	บริเวณเส้นถนนชุมชน พื้นที่ทำการเกษตรกรรม มีบริเวณเป็นลานกว้างหน้าเรือน	ประตูและหน้าต่างยาวถึงพื้น ประตูด้วยลูกฟัก มีการเล่นระดับของพื้นมีการกันผนังตามแนวขวางของโครงหลังคา	ย้ายครัวลงไปชั้นล่าง ทางด้านหลังของเรือน มีการปรับพื้นที่ได้ถุนเพื่อทำลานอเนกประสงค์
6		บริเวณเส้นถนนชุมชน พื้นที่ทำการเกษตรกรรม มีการวางผังเรือน การปลูกต้นไม้ที่มีบริเวณลานกว้างหน้าเรือน	ประตูและหน้าต่างยาวถึงพื้น ประตูด้วยลูกฟัก มีการเล่นระดับของพื้นมีการกันผนังตามแนวขวางของโครงหลังคา	ย้ายครัวลงไปชั้นล่าง ทางด้านหลังของเรือน ต่อเติมพื้นที่ได้ถุนเรือนเป็นพื้นที่ภายใน ใช้สำหรับรับแขกและพักผ่อน
7	รูปแบบที่ 4 กลุ่มเรือนหลังคาทรงจั่ว (กลุ่มเรือนที่มีช่วงอายุ 40 - 60 ปี)	บริเวณเส้นถนนชุมชน พื้นที่ทำการเกษตรกรรม มีการวางผังบริเวณเรือนเป็นลานกว้างหน้าเรือนและมีการปลูกต้นไม้ร่มเป็นอาณาเขต	ประตูและหน้าต่างแบบสลับประตูด้วยกระจกใส มีกรอบหน้าต่างกันฝนสอดเข้ามาในตัวเรือน มีการเล่นระดับของพื้นมีการกันผนังตามแนวขวางของโครงหลังคา	ขยายสวนครัวไปทางด้านหลังเรือน โดยแบ่งเป็นครัวนอก ครัวใน ต่อเติมห้องน้ำแยกออกจากตัวเรือน
8		บริเวณริมคลอง	ประตูและหน้าต่างยาวถึงพื้น ประตูด้วยลูกฟัก มีการเล่นระดับของพื้นมีการกันผนังตามแนวขวางของโครงหลังคา	ย้ายครัวลงมาชั้นล่างด้านหน้าเรือน ปัจจุบันกลายเป็นด้านหลังเรือน เนื่องจากมีการปรับเปลี่ยนเส้นทางเข้าให้เชื่อมกับเส้นถนน

ที่มา: ผู้วิจัย, 2565

จากการวิเคราะห์กรณีศึกษาสามารถสรุปเอกลักษณ์ขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ดังนี้

เอกลักษณ์ขององค์ประกอบที่พบในชุมชนริมคลองตำมะลัง

เอกลักษณ์ขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ยังคงอยู่แม้ว่าจะผ่านกาลเวลามากี่ช่วงยุคสมัย จากการศึกษผ่านการลงพื้นที่ศึกษา สามารถสรุปเพื่อนำร่องให้กับการพัฒนาต่อไปในงานวิจัย พบว่าลักษณะเฉพาะทางสถาปัตยกรรมที่ยังคงอยู่ตลอดเวลาไม่ว่าผ่านมากี่ช่วงยุคสมัยก็ตาม อันได้แก่ องค์ประกอบเชิงพื้นที่และองค์ประกอบทางกายภาพ ประกอบด้วย ลักษณะเฉพาะภูมิทัศน์ชุมชนริมคลองตำมะลัง องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและการใช้พื้นที่ใช้สอย การเลือกใช้วัสดุรวมถึงการเชื่อมต่อพื้นที่ที่สอดคล้องกับบริบทและการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ใช้สอย

เอกลักษณ์ของภูมิทัศน์ชุมชน ได้แก่ รูปแบบของการวางผังชุมชนเป็นแบบกระจัดกระจายโดยมีมัสยิดเป็นศูนย์กลางและแบบขนานไปตามชายฝั่งทะเลหรือเส้นทางสัญจร ซึ่งมีอิทธิพลต่อรูปแบบของสถาปัตยกรรม

เอกลักษณ์ขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมในชุมชน ได้แก่ ช่องเปิดประตูและหน้าต่าง รูปทรงหลังคา รูปทรงของเรือน เป็นต้น

ช่องเปิดประตูและหน้าต่าง ไม่ว่าจะผ่านไปกี่ยุคสมัย ผู้อยู่อาศัยเลือกที่จะใช้ช่องเปิดที่เป็นช่องบานเปิดยาวถึงท้องพื้น ส่วนลวดลายการออกแบบไม่มีความเป็นเอกลักษณ์ที่ตายตัว ขึ้นอยู่กับเจ้าของเรือน

รูปทรงหลังคา ลักษณะของรูปทรงหลังคาจะเน้นการออกแบบให้เข้ากับสภาพภูมิอากาศและภูมิประเทศ ลักษณะคล้ายกับทางประเทศมาเลเซีย เพียงแต่องศาของหลังคาที่แตกต่างกัน รวมถึงวัสดุการมุงที่มีการปรับเปลี่ยนตามยุคสมัยและความสามารถของเจ้าของเรือน

รูปทรงของเรือน ลักษณะของรูปทรงเรือนในชุมชน ไม่ว่าจะมีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ หรือย้ายการใช้สอย สภาพด้านหน้าของเรือนยังคงเก็บไว้ในสภาพเหมือนเดิม อาจจะมีการเปลี่ยนการใช้วัสดุที่นำมาซ่อมแซม เป็นต้น

จากการศึกษาพบว่า ถึงแม้ว่ายุคสมัยจะมีการพัฒนาในเรื่องของความทันสมัยของวัสดุ อุปกรณ์การซ่อมแซมแล้วก็ตาม ลักษณะการใช้งานในชุมชนยังคงให้อยู่ในลักษณะที่เหมือนรูปแบบเดิม หน้าตาอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามรูปแบบการใช้วัสดุและฝีมือการซ่อมแซม แต่ยังคงนิยมให้ก่อสร้างหรือซ่อมแซมให้เหมือนรูปแบบเดิมมากที่สุด อันเนื่องมาจากความ

สะดวกสบาย การถ่ายเทอากาศภายในบ้าน ไม่ให้บ้านมีความชื้นหรือร้อนจนอยู่ไม่ได้ และในการสร้างบ้านเรือนในปัจจุบัน ก็ยังคงนิยมสร้างในรูปแบบดั้งเดิมอยู่เช่นเดิม

เอกลักษณ์ของที่ว่างและการใช้สอยพื้นที่ของเรือน ได้แก่ บ้านโคกหน้าและหลังเรือนที่ผู้คนมักมานั่งพบปะ พูดคุยกันในยามเย็น พื้นที่ว่างใต้ถุนผู้อยู่อาศัยมักมานั่งทำกิจกรรม เช่น ทานข้าวบนแคร่ ผูกเปลนอน เป็นต้น แล้วแต่กิจกรรมของสมาชิกในเรือน และยังคงใช้งานที่ว่างดังกล่าวจนถึงยุคสมัยปัจจุบัน

เอกลักษณ์ที่โดดเด่นของที่ว่างและการใช้สอยพื้นที่ของเรือน ยังพบว่ามีการทำที่ว่างและการใช้สอยพื้นที่ของเรือน อย่างชาญฉลาด นั่นคือ การยกแคร่ลงไปยังชั้นล่าง ไม่ว่าจะป็นเรือนรูปแบบใหม่หรือรูปแบบเก่า การทำแคร่ที่ยกลงมาชั้นล่าง เป็นที่นิยมและยอมรับได้ของผู้อยู่อาศัย นอกจากแคร่ยังมีการกันห้องและการต่อเติม เช่น การกันผนังห้องนอนที่ไม่ว่าจะกั้นยุคสมัยก็มีการแบ่งห้องนอนให้อยู่ตามแนวขวางของสันหลังคา อันเนื่องจากหลักความเชื่อและความศรัทธาของคนในชุมชนที่นับถือศาสนาอิสลาม และการต่อเติมห้องน้ำแบบที่แสดงออกถึงการพัฒนาตามยุคสมัยที่เกิดขึ้น ซึ่งแสดงรายละเอียดการพัฒนาการของช่วงยุคสมัยจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับกรณีศึกษาเรือนพื้นดินมลายูในชุมชนริมคลองตำมะลัง ตั้งแต่รูปแบบที่ 1 จนถึงรูปแบบที่ 4 พบว่ามีการแบ่งพื้นที่ใช้สอย ที่แสดงให้เห็นถึงการใช้งานของพื้นที่โดยสรุปดังนี้

รูปแบบที่ 1 กลุ่มเรือนหลังคาทรงจั่วสูงหรือปีกนก (กลุ่มเรือนที่มีช่วงอายุมากกว่า 100 ปี) ประมาณ พ.ศ. 2445 พบว่า เรือนมีการแบ่งพื้นที่ใช้สอย ในปัจจุบันยังมีการใช้งานที่แบบเดียวกันกับในอดีต หากทว่ามีการเปลี่ยนแปลงของการเข้าถึงเรือน เมื่อมีการสร้างทางสัญจรภายในชุมชนทำให้ทางเข้า-ออกเรือนปรับเปลี่ยนไปตามรูปแบบของถนน กลุ่มเรือนหลังคาทรงจั่วสูงหรือปีกนกเป็นเรือนของกลุ่มชาวประมง

รูปแบบที่ 2 กลุ่มเรือนหลังคาทรงเพร็ก (กลุ่มเรือนที่มีช่วงอายุ 80 - 100 ปี) ประมาณ พ.ศ. 2475 มีการเปลี่ยนแปลงของการเข้าถึงเรือนเหมือนกับกลุ่มเรือนหลังคาทรงจั่วสูงหรือปีกนก เมื่อมีการสร้างทางสัญจรภายในชุมชน ทำให้ทางเข้าออกเรือนปรับเปลี่ยนไป ยังมีการเปลี่ยนแปลงในส่วนของการใช้งานของผู้อยู่อาศัยที่เริ่มมีสมาชิกเพิ่มขึ้น มีการต่อเติม ขยับขยายและซ่อมแซมให้เหมาะสม และไม่ทำลายรูปทรงหรือรูปด้านของเรือนเดิม กลุ่มเรือนหลังคาทรงเพร็กเป็นเรือนของกลุ่มชาวประมงและค้าขาย ลักษณะเรือนชาวประมงจะเน้นการสร้างแบบเรียบง่ายใช้วัสดุในพื้นที่ ส่วนเรือนที่ทำการค้าขายเป็นเรือนของกลุ่มคนมีฐานะดี รูปทรงเรือน การใช้งานเรือนจะแตกต่างกันกับเรือนกลุ่มชาวประมง มีรูปแบบการสร้างเรือนคล้ายกับทางเพร็ก ประเทศมาเลเซีย ซึ่งได้นำเทรนด์จากสร้างผ่านการเลือกรูปแบบตามใจชอบเวลาเดินทางไปค้าขาย

รูปแบบที่ 3 กลุ่มเรือนหลังคาทรงเพร็กร่วมสมัย (กลุ่มเรือนที่มีช่วงอายุ 60 - 80 ปี) ประมาณ พ.ศ. 2485 เป็นยุคที่มีความเจริญเข้ามา ทำให้มีการเลือกใช้วัสดุที่ทันสมัยขึ้น กลุ่มเรือนหลังคาทรงเพร็กร่วมสมัย เป็นเรือนของกลุ่มผู้อพยพถิ่นฐานและตั้งใจมาปักหลักปักฐานอยู่ในชุมชน และกลุ่มที่อาศัยอยู่เดิม มีฐานะดี กลุ่มผู้อยู่อาศัยเหล่านี้ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาและค้าขาย

รูปแบบที่ 4 กลุ่มเรือนหลังคาทรงจั่ว (กลุ่มเรือนที่มีช่วงอายุ 40 - 60 ปี) ประมาณ พ.ศ. 2525 เป็นยุคที่ความเจริญและอำนวยความสะดวกสบาย การเข้าถึงที่เข้าถึงง่ายและมีการพัฒนาแล้ว ทำให้กลุ่มเรือนหลังคาทรงจั่วมีการพัฒนาในเรื่องของการเลือกซื้อวัสดุ เป็นรูปแบบเรือนที่มีความเชื่อมต่อและพัฒนาจากรูปแบบที่ 3 คือเป็นเรือนของกลุ่มผู้อพยพถิ่นฐานและตั้งใจมาปักหลักปักฐานอยู่ในชุมชน และกลุ่มที่อาศัยอยู่เดิม มีฐานะดี กลุ่มผู้อยู่อาศัยเหล่านี้ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาค้าขายและเริ่มทำงานสายราชการมากขึ้น

โดยสรุป จากการศึกษาวิเคราะห์เรือนพื้นถิ่นทั้ง 8 หลัง เป็นเพียงการเก็บรวบรวมข้อมูลและคัดเลือกกลุ่มเรือนที่เข้าเกณฑ์ดังที่ได้กล่าวมา จัดทำการศึกษาหาเอกลักษณ์ของชุมชน เพื่อนำไปวางแนวทางการอนุรักษ์อย่างถูกวิธีและเหมาะสม ลักษณะเฉพาะต่าง ๆ ที่พบในชุมชนพิจารณาจากเกณฑ์และการสำรวจพื้นที่ศึกษาจากเรือน 167 หลัง และทำการเปรียบเทียบจากกรณีศึกษาตัวอย่างทั้งในประเทศและต่างประเทศ

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จากการวิเคราะห์องค์ประกอบทางกายภาพในเรื่อง ภูมิทัศน์ แบบแผนการวางผังชุมชน องค์ประกอบที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ตลอดจนการใช้สอยพื้นที่ นำไปสู่ข้อสรุปในเรื่องคุณค่าและความเปลี่ยนแปลงกลุ่มเรือนพื้นถิ่นมลายูในชุมชนริมคลองตำมะลัง ที่ควรได้รับการรักษาไว้ดังนี้

คุณค่าขององค์ประกอบทางกายภาพและองค์ประกอบทางวัฒนธรรม

ภูมิทัศน์เรือนพื้นถิ่นของชาวประมง แบบแผนการวางผังชุมชน และองค์ประกอบที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมชุมชนริมคลองตำมะลัง

คุณค่าประการสำคัญของชุมชนริมคลองตำมะลัง คือคุณค่าทางภูมิทัศน์เรือนพื้นถิ่นของชาวประมง อย่างไรก็ตามที่ตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมามีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและกิจกรรม รวมถึงการประกอบอาชีพของผู้อยู่อาศัยจากการทำประมงและการค้าขายแบบดั้งเดิมไปเป็นกิจกรรมอื่น ๆ ส่งผลให้วิถีชีวิตของผู้อยู่อาศัยเปลี่ยนไป ภูมิทัศน์ชุมชนชาวประมงก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย การปลูกสร้างเรือนพื้นถิ่นมลายูวางตัวไปตามริมคลองตำมะลังและการใช้พื้นที่เพื่อให้เกิดประโยชน์ ชุมชนตำมะลังมีสภาพบริบทโดยรอบที่ล้อมรอบด้วยน้ำทะเล มีพื้นที่ของน้ำและพื้นดิน ตัดกับเส้นขอบฟ้าที่ทำให้ชุมชนริมคลองตำมะลังดูมีเสน่ห์ น่าสนใจ นอกจากนี้ชุมชนริมคลองตำมะลังมีลักษณะการทำกิจกรรมผ่านวิถีชีวิต ทำให้มีความเป็นเอกลักษณ์ที่ต่างกันของแต่ละเรือน เรือนพื้นถิ่นมักมีลักษณะการเกาะกลุ่มกันของเครือญาติกระจายตัวตามการประกอบอาชีพและการสัญจร อนาคตจะมีการสร้างสะพานข้ามคลอง ทำให้ทัศนียภาพของบริบทชุมชนถูกปรับเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตที่กำลังเกิดขึ้น เมื่อมีความเจริญเข้ามาแทนที่

ความสัมพันธ์ระหว่างเรือนกับทิศทางการสัญจรภายในและภายนอก

คุณค่าประการสำคัญของชุมชนริมคลองตำมะลัง คือทิศทางการสัญจรภายในมีเส้นทางภายในชุมชน เป็นเส้นทางแกนแยกระหว่างกลุ่มเรือนชาวประมงและกลุ่มเรือนชาวนา เป็นเส้นทางสัญจรที่เชื่อมโยงที่ท่าเกษตรและที่พักอาศัย บริเวณที่สัมพันธ์ระหว่างเรือนพื้นถิ่นมลายูกับทิศทางการสัญจรภายใน ประกอบด้วย เส้นทางภายในชุมชน เส้นหลักหนึ่งเส้นถูกแบ่งเป็นซอยตามกลุ่มการก่อสร้างเรือน เป็นเส้นทางแกนแยกระหว่างกลุ่มเรือนชาวประมงและกลุ่มเรือนชาวนา เป็นเส้นทางสัญจรที่เชื่อมโยงที่ท่าเกษตรและที่พักอาศัย เป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความเจริญของชุมชน โดยเป็นถนนหลักที่นำไปสู่สถานที่สำคัญ ๆ ภายในชุมชน คือ มัสยิด โรงเรียน สถานที่ราชการ และทิศทางการสัญจรภายนอก มีเส้นทางคลองเป็นเส้นหลักในการเข้าถึงชุมชน เนื่องจากเป็นชุมชนที่อยู่บนเกาะ จึงต้องใช้เรือในการข้ามฝั่งและเดินเรือที่เชื่อมต่อกันระหว่างประเทศมาเลเซีย การสัญจรหลักที่เชื่อมชุมชนกับภายนอก คือคลองเนื่องจากเป็นชุมชนที่อยู่บนเกาะ จึงต้องใช้เรือในการข้ามฝั่งและเดินเรือที่เชื่อมต่อกันระหว่างประเทศมาเลเซีย กลุ่มเรือนที่พบริมคลองส่วนใหญ่เป็นเรือนพื้นถิ่นมลายูแบบชาวประมง ในปัจจุบัน บริเวณพื้นที่ริมคลองตำมะลังได้รับผลกระทบจากการกัดเซาะของน้ำ ถูกตบบังทัศนียภาพโดยเรือประมงและวิถีชีวิต ส่งผลให้เรือนมุขงจากการกระแทกของเรือ จากการที่ชุมชนนี้เป็นชุมชนที่เข้าถึงได้ยาก

คุณค่าและความแท้ของสถาปัตยกรรมกลุ่มเรือนพื้นถิ่น

เรือนพื้นถิ่นมลายูชุมชนริมคลองตำมะลังเป็นเรือนที่มีอัตลักษณ์แตกต่างกับเรือนพื้นถิ่นมลายูทางประเทศมาเลเซียในเรื่องรูปแบบและวัสดุที่ใช้ เป็นต้นว่าอดีตจะใช้หลังคาเป็นสังกะสี ปัจจุบันพบว่ามีการใช้สังกะสีหรือกระเบื้องลอนคู่เป็นส่วนใหญ่ จะไม่นิยมใช้หลังคากระเบื้องดินเผา ตีนเสาทำด้วยปูน ฝาบ้านทำด้วยไม้เนื้อแข็งและวัสดุทดแทนไม้จริง

เรือนพื้นถิ่นมลายูชุมชนริมคลองตำมะลังแสดงให้เห็นรูปทรงและโครงสร้าง 5 ยุคสมัย โดยเรือนในแต่ละยุคยังคงแสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบที่มีลักษณะเฉพาะ และแสดงฝีมือการตกแต่งของผู้อยู่อาศัยในแต่ละยุค ประกอบด้วย ช่องเปิด ประตูและหน้าต่างที่มีความยาวถึงพื้น ช่องแสงหรือช่องลม ลวดลายลูกกรงระเบียง ผนังภายนอกและภายในและลักษณะรูปทรงหลังคา

การยอมรับความเปลี่ยนแปลงอย่างมีประสิทธิภาพ

จากการวิเคราะห์เบื้องต้นพบว่า ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่น่ามาสู่การเปลี่ยนแปลงของเรือน คือการเปลี่ยนแปลงวัสดุเพื่อทดแทนของเดิมแม้ว่าจะรักษารูปทรงไว้ได้ก็ตาม ประชาชนนิยมใช้วัสดุที่สามารถหาได้จากแหล่งธรรมชาติ โดยอาจจะใช้ไม้จริงและไม่เทียมผสม แสดงให้เห็นว่าการซ่อมแซมหรือประโยชน์เรือนพื้นถิ่นมลายูชุมชนริมคลองตำมะลัง ทำโดยยึดถือเรื่องความประหยัดและสอดคล้องกับวิถีชีวิต วัสดุ โดยคำนึงถึงหลักความจริงผ่านรูปแบบของวัฒนธรรมและความเชื่อหรือจากการเลือกซื้อไม้ทางฝั่งประเทศมาเลเซียผ่านการเดินทางจากการค้าขาย วิธีการใช้วัสดุในชุมชนถูกเปลี่ยนแปลงไปด้วยความเจริญและความทันสมัยที่เข้ามาในแต่ละยุคสมัย

อีกประเด็นหนึ่งคือ ถึงแม้ว่าเรือนจะต้องปรับเปลี่ยนพื้นที่ใช้สอยตามความต้องการใหม่ แต่พื้นที่ใช้สอยโดยเฉพาะโถงรับแขกยังคงได้รับการรักษาไว้เป็นโถงโถงที่สามารถมองเห็น ทะลุผ่านไปยังทางเข้าหลัก เปลี่ยนแปลงบางส่วน เช่น การกั้นเป็นห้องส่วนตัวและห้องน้ำเพื่ออำนวยความสะดวกของสมาชิกภายในเรือน นอกจากนี้ยังพบว่า การต่อเติมครัวใหม่และเก่าในโครงสร้างเดิมแม้จะมีการกั้นห้องหรือการต่อเติมดังกล่าว การใช้สอยพื้นที่ภายในเรือนไม่ได้กระทบกับโครงสร้างที่สำคัญของเรือน ซึ่งเป็นการปรับประโยชน์ใช้สอย หรือการต่อเติมอย่างชาญฉลาด

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยนี้สามารถใช้ประโยชน์ในการเป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่ออ้างอิงรูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นมลายูและการตั้งถิ่นฐานในเขตพื้นที่ภาคใต้ตอนล่างของประเทศไทย เพื่อต่อยอดในอนาคต ทั้งในเรื่องการวางแผนพัฒนาพื้นที่หรือการพัฒนาที่อยู่อาศัยให้เหมาะสมกับวิถีชีวิต สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนริมคลองตำมะลัง เป็นต้น

การศึกษาวิจัยต่อไปอาจจะต้องศึกษาลงลึกไปในประเด็นอื่น ๆ เช่น เรื่องการซ่อมแซม การต่อเติมและวิธีการบำรุงรักษาเชิงอนุรักษ์ และการเลือกใช้วัสดุที่เหมาะสม นอกจากนี้ ยังสามารถศึกษาเรื่องการบริหารจัดการชุมชนให้มีประสิทธิภาพ รวมถึงการสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ผ่านวัฒนธรรม วิถีชีวิตในพื้นที่เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจชุมชนให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

References

- Araya Santisan, Prawut Yaemyongam, Thitiwut Chaisawat-aree, Sani Limthongsakul, & Wutthipong Thaweewong. (2005). *Complete report on Thai Muslim houses in the 4 southern border provinces: Wisdom, development, and the interrelationship of Thai-Tai vernacular houses: Architectural features Environment in local houses*. Thailand Research Fund.
- Ashihara, Y. (1986). The aesthetic townscape. *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 44(4), 416-417.
- Catanese, A. J., & Snyder, J. C. (1979). *Introduction to urban planning*. McGraw-Hill.
- Chandrarat Hemwet. (2001). *Traditional Thai Muslim houses in 4 southern border provinces (Pattani, Yala, Narathiwat and Satun)* [Unpublished master thesis]. Silpakorn University.
- Ching, F. D. K. (1996). *Architecture: Forms, space, and order*. Wiley.
- Cullen, G. (1995). *The concise townscape*. Architectural Press.
- Discourses, O. (2017). Experiences in Europe, South and East Asia. In K. Weiler & N. Gutschow (Eds.), *Authenticity in architectural heritage conservation*. Springer.
- Documents for organizing knowledge about mangrove forests participation promotion and development kit a hundred stories "Ao Tammalang" way of life and local wisdom*. (2010). Department of Marine and Coastal Resources, Ministry of Natural Resources and Environment.
- Feilden, B. M. (1994). *Conservation of historic buildings*. Butterworth Architecture.
- Feilden, B. M. (2003). *Conservation of historic buildings*. Architectural Press.
- Feilden, B. M., & Jokilehto, J. (1998). *Management guidelines for world cultural heritage sites*. ICCROM.
- Garnham, H. L. (1985). *Maintaining the spirit of place: A process for preservation of town character*. PDA.
- Gibbs, P. (1987). *Building a Malay house Singapore*. Oxford University Press.
- Hayden, D. (1995). *The power of place: Urban landscapes as public history*. The MIT Press.
- ICOMOS. (1987). *Charter for the conservation of historic towns and urban area (Washington charter 1987)*.
https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/towns_e.pdf
- ICOMOS. (1999). *The Burra charter: The Australia ICOMOS charter for places of cultural significance*.
<https://openarchive.icomos.org/id/eprint/2145/>
- ICOMOS. (2002). *Principles for the conservation of heritage sites in China*.
<https://openarchive.icomos.org/id/eprint/1650/>
- ICOMOS. (2005). *Vienna memorandum on "World heritage and contemporary architecture – Managing the historic urban landscape" and decision 29 COM 5D*.
<https://whc.unesco.org/en/documents/5965>

- ICOMOS. (2007). *ICOMOS Ename charter for the interpretation and presentation of cultural heritage sites*.
https://www.academia.edu/16611397/ICOMOS_Ename_Charter_for_the_Interpretation_and_Presentation_of_Cultural_Heritage_Sites
- ICOMOS. (2011). *The Valletta principles for the safeguarding and management of historic cities, tower, and urban areas*. <https://www.semanticscholar.org/paper/The-Valletta-Principles-for-the-Safeguarding-and-of/a5f27e339325edcbc7458b41b7266ae7f542f1c5>
- Khet Rattanachana, Temduang Sawetchinda, Raweewan Choumpruk, & Kuson Natachart. (1994). *Thai Muslim houses in the southern border provinces*. Amarin.
- Kriangkrai Kerdsiri. (2014, September-December). The overall landscape, community culture and vernacular architecture of houses in the Songkhla Lake Basin. *Gable Journal: Academic Journal Faculty of Architecture Silpakorn University*, 11, 177-213.
- Lluvia, K. D. M., Marín, L., & Kovač, D. (2012). *Native species: Identification, conservation, and restoration*. Nova Science.
- Local development plan document (2018-2022) issue 3*. (2018). Tammalang Subdistrict Administrative Organization.
- Lynch, K. (1960). *The image of the city* (Vol. 11). MIT Press.
- Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning. (2014). *Project to study, survey, prepare, registers and maps of old community areas in the northern and southern regions*. Property Print.
- Oliver, P. (1997). *Encyclopedia of vernacular architecture of the world: Cultures and habitats*. Cambridge University Press.
- Orbasli, A. (2007). *Architectural conservation: Principles and practice*. Wiley.
- Ornsiri Panin, Weera Inpangthang, Chaisit Dankittikul, Singhanat Saengsihanat, Kawin Wongwitkarn, Songyot Weerataweemas, & Sani Limthongsakul. (2004). *Wisdom, development, and interrelationship of Thai-Tai vernacular houses: Characteristics of environmental architecture in southern Thai Buddhist vernacular houses*. Thailand Research Fund.
- Pinrat Kanchanathiti. (2009). *Conservation of architectural and community heritage*. Faculty of Architecture Chulalongkorn University.
- Rawiwan Olanratmanee. (2015). *Household patterns of ethnic groups in Southeast Asia*. Chiang Mai University Press.
- Russanakorn Amornphong. (2002). *Vernacular Thai Buddhist houses in the southern border provinces* [Unpublished master thesis]. Silpakorn University.
- The Satun Provincial Cultural Center. (1990). *Satun province historical document collection: Concerning the history and governance of Satun province*. The Center.

UNESCO Office Bangkok and Regional Bureau for Education in Asia and the Pacific, Engelhardt, Richard A., Rogers, Pamela Rumball. (2009). *“Hoi An” protocols for best conservation practice in Asia: Professional guidelines for assuring and preserving the authenticity of heritage sites in the context of the cultures of Asia*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000182617>

U.S. Department of the Interior. (2013). *Preserving historic architecture: The official guidelines*. Skyhorse.

Wilson, P. (1987). *A Malay village and Malaysia*. Harb Press.

Yuan, L. J. (1991). *The Malay house: Rediscovering Malaysia's indigenous shelter system*. Institut Masyarakat.

Yusnani Bt Husli. (2011). *The assessment of measurement application for timber traditional Malay house* [Unpublished graduate thesis]. University Malaysia Pahang.